

ČERVENEC - SRPEN 2017

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20KČ

**ZDENĚK
DANIEL**

DESIGNÉR A ARCHITEKT

**VRAŽDA
V CHOMUTOVĚ**
KAUZA

**ROMOVÉ
V HOLANDSKU**

**PUTOVÁNÍ
ZA ČERNOU
SÁROU**

PODPOŘTE ROMSKÉ STUDENTY

Za loňský rok jsme
podpořili 60 studentů

Mladí Romové chtějí
studovat a s vaší pomocí
jich můžeme podpořit
mnohem více

PŘIJALI JSME VÝZVU

KDYŽ získáme 125 000 Kč do konce září,
TAK dostaneme 125 000 Kč od Bader Philanthropies

BUĎTE JEDNÍM Z TĚCH, KTERÍ MĚNÍ ŽIVOT ROMŮ K LEPŠÍMU

Na nový školní rok máme více než 130 žádostí. Díky vám dáme
šanci získat stipendium nejméně dalším 10 studentům.

DAROVAT MŮŽETE NA WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ/DARUJTE

O CO NÁM JDE?

- CHCEME VÍCE VZDĚLANÝCH ROMŮ
- CHCEME, ABY SE VYMANILI Z DĚDIČNOSTI CHUDOBY
- CHCEME, ABY ZÍSKALI KVALIFIKOVANÉ ZAMĚSTNÁNÍ
- PŘÍBĚHY NAŠICH STUDENTŮ MŮŽETE NAJÍT NA STRÁNKÁCH WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ

S koncem prázdnin a začátkem nového školního roku vychází druhé letošní dvojčíslo Romano vodi. Vydali jsme se v něm do Jablonce za designérem a architektem Zdeňkem Danielem. O tom, jestli a jak se do jeho tvorby promítá jeho romský původ nebo za kterou stavbu získal ocenění Interiér roku, si s ním v rozhovoru povídala Rena Horvátová.

Na to, kam se od tragické noci na konci května posunul případ zastřeleného Roma v Chomutově, jsme se podívali do sousedního, Ústeckého kraje. Nahlédli jsme ale také za hranice – do Francie na pouť za Kaří Sárou nebo do Holandska, za místními Romy.

Nový seriál o romských pamětnících otevíráme prvním dílem o příběhu paní Margity Hlaváčové – původem z rodiny slovenských Romů, která se po druhé světové válce přestěhovala do Čech.

Nevynechali jsme však ani současnost – o jedné z jejích největších nadějí, studentech a stipendistech, jsme si v rozhovoru povídali s psycholožkou, první romskou poslankyní a fundraiserkou Monikou Mihaličkovou.

V rubrikách o kultuře vás pozveme na zhlédnutí filmu Jožka berlínského režiséra Hamzeho Bytyciho o životní snaze romského aktivisty Jožky Mikera docílit vzniku důstojného památníku romským obětem v Letech u Písku a na výstavu fotografií Nihada Nina Pušiji nazvanou Parno gras, která je k vidění v Muzeu romské kultury v Brně.

Dvostránku pro povídku jsme tentokrát pojali trochu netradičně – svěřili jsme ji těm nejmenším – dětským autorům, kteří se zúčastnili literární a výtvarné soutěže Romano suno. Tradičně naopak pokračuje seriál o romské literatuře i rubrika Romani gilí, která vám představí píseň Savore věnovanou romským rodičům – od muzikanta slavných Bengas Milana „Migela“ Horváta.

Přeji vám zajímavé čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

RV 7-8/2017

- 3** **Obsah / Editorial**
- 4 – 6** **Rád vytvářím město mezi domy**
Rozhovor s architektem Zdeňkem Danielem
Rena Horvátová
- 7** **Tradice neznamená ustrnout v čase / O tradici šaj líkeras the akor te e civilizacija džal neve dromeha**
Sloupek
Petr Gelbart
- 8 – 9** **„Drž už tu černou hubu!“ O případu vraždy v Chomutově**
Kauza
Renata Kováčová, Jana Baudyšová
- 10 – 11** **Margita Hlaváčová – z hliněného domu na Slovensku až do Varnsdorfu**
Seriál Romská paměť
Jana Hejkrliková
- 12 – 15** **Romové v Holandsku / O Roma andre Holandsko**
Pohled zblízka
Inka Jurková
- 16 – 17** **Chceme, aby naši studenti nechápali romství jako překážku úspěchu**
Rozhovor s Monikou Mihaličkovou
Adéla Gálová
- 18 – 19** **Putování za Černou Sárou**
Fotoreportáž
Klaudie Vospálková
- 20 – 21** **Jožka. Příběh neúnavného bojovníka**
Kultura / film
Stanislava Ondová
- 22** **Parno gras**
Kultura / výstava
Renata Kováčová
- 23** **Nikola Ramešová: Táhne mě to k sociálním tématům**
Osobnost
Jana Baudyšová
- 24 – 25** **Když píší nejmenší**
Čtení z dětských soutěžních děl
Romano suno
- 26** **Savore – Pocta romským rodičům**
Romani gilí – romská píseň
Milan Migel Horvát, Adéla Gálová
- 27** **Silná střední generace 1989–2005**
Karolína Ryvolová
Kapitoly z dějin romské literatury

Foto na přední obálce: Zdeněk Daniel (foto: Petr Zewlakk Vrabec), foto na zadní obálce: Muži na koních, doprovod Kali Sáry na pouti v Saintes Maries de la Mer (foto: Adam Holubovský). Vychází 28. 8. 2017

Číslo: 7-8 / 2017
Ročník: XIV
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR.

Redakce:
Renata Berková, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Jana
Šedivcová, Stanislava
Ondová, Renata Kováčová,
Zdeněk Ryšavý

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987
E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz

Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová
Editorka:
Adéla Gálová
Internetové vydání:
Zdeněk Ryšavý
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová
Grafika:
Bantu Design s. r. o.
Inzerce:
Zdeněk Ryšavý
Předplatné:
romanovodi@romea.cz
Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.
Distribuce:
Dub, s. r. o.
Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

RÁD VYTVÁŘÍM MĚSTO MEZI DOMY

Rena Horvátová / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

„Architekt nebo interiérový designér musí být zároveň i trochu psycholog,“ říká sedmačtyřicetiletý **Zdeněk Daniel**. A ví, o čem mluví; svůj profesní život spojil s obory, bez kterých si dnešní bydlení už nedovedeme představit. Touhu tvořit však naplňuje také jeho záliba v malbě. Nejčastější předlohou mu jsou domy v rodném Jablonci, zaznamenává tak i mizející historii města – některé z nich už totiž existují jen na plátnech jeho sbírky.

Cestou do kavárny jste se zmínil o svých designových začátcích. Co vás k designu nasměrovalo?

Tehdy mi bylo patnáct šestnáct let, studoval jsem strojní průmyslovku, prožíval pubertu a do toho přišly první životní plány a sny. Za volbou designu byla mladická touha tvořit. Společně s kamarádem jsme si jeden takový vysnili. Už za socialismu jsme toužili mít restauraci s barem a tanečním parketem. Já ji tenkrát s kamarády celou navrhl, nakreslil reklamy a společně s ostatními jsme to i celé zrealizovali. Bavilo mě to. No a vidíte, dodnes v podstatě na této adrese stojí podnik patřící k těm nejznámějším v Jablonci.

Předpokládám, že jste v té době neměl tušení, že vás kreslení a design budou provázet celý život?

To ne. I když, kreslení mě naplňovalo už od mala a podle okolí jsem v něm

i vynikal. Ale to víte, když se chlap ožení, přijdou i jiné starosti. Rodina nepočká. Zlom přišel okolo roku 92, to jsem začal profesionálně navrhovat interiéry. Do toho jsem docházel na večerní kreslení, na uměleckou průmyslovku, rád vzpomínám na jejího tehdejšího ředitele Jiřího Dostála a pedagogy Jiřího Nepasického a Jitku Jelínkovou. Bylo dost náročné skloubit vše dohromady, ale zvládnout se to muselo. Tam jsem si určil, že jedna část mé činnosti bude volná tvorba a ta druhá, profesní, architektura.

A to byl ten pověstný krok, který vás dělil od architektury?

Ano. Přes design jsem se dostal k architektuře; jsem samouk, bez vysokoškolského vzdělání, působím jako autorizovaný architekt pro obor Architektura a jsem členem České komory architektů. Začínal jsem interiéry bytů, pak přišly i větší zakázky jako továrny, pivovar, areály fabrik,

velké kanceláře, náměstí. Vymýšlel jsem nové barevné řešení, kreslil atypické vybavení recepcí, ředitelen i hotelů. Všechno jsem se to naučil samostudiem a praxí.

A jako samouk jste v roce 1998 získal i prestižní ocenění Interiér roku 97 od Design centra ČR a České komory architektů za řešení prostoru – chráněného bydlení pro mentálně postižené obyvatelé Centra sociálních služeb v Tloskově u Benešova?

Je to tak. Bylo to za celkový přístup k danému projektu. Oceněn jsem byl společně s kolegyní Danou Polákovou. Tehdy v porotě zasedli mimo jiné David Vávra a Milan Knížík.

Je pro investora důležité, aby si architekt udělal vazbu ať už k interiéru, který řeší, nebo ke stavbě či rekonstrukci?

Pokud ještě zůstaneme u chráněného

bydlení, je to příklad toho, jak bylo podstatné, aby objekt Špejchar přestal být ústavem a stal se domovem. Záleželo na pocitovém vnímání každického klienta. Když jsme věděli, že je někdo epileptik nebo mu byl diagnostikován určitý stupeň postižení, volilo se podle toho i barevné provedení jednotlivých pokojů právě proto, aby klienta například zklidnilo. Tohle všechno se promítalo do celkového informačního systému areálu. Takže si myslím, že než architekt navrhne dům, musí se s lidmi poznat, vcítit se do jejich požadavků a uvědomit si, že mu klient přenechává určitou zodpovědnost, když vkládá do projektu své nemalé finance. Takže symbióza s investorem je nutná. Nejde jen o to, že něco naskicuju a dál se nezajímám, to zkrátka z mého pohledu není možné. Jsem rád u každého detailu. A skutečně vybírám každý detail, každou kliku, protože mi na tom záleží.

Jak se podle vás za posledních deset patnáct let změnil v České republice pohled lidí na bydlení?

Pohled na současnou architekturu a design se posunul kupředu a stále se vyvíjí. Jiné to je u třicátníků a jiné zas u penzistů. Ale dá se říct, že se lidem bezesporu změnil vkus a styl. Dokážou si říct, co se jim líbí a co jim naopak nesmí přes práh. Z praxe vím, že se lidé nebojí oslovit odborníka, říct mu svou představu a přenechat realizaci na něm. Mám klienty, kteří chtějí poradit třeba jen s barevným řešením interiéru. Jasně, pokud má někdo rád červenou, tak si s ní vymaluje celý pokoj a nepotřebuje k tomu odborníka. Ale jsou lidé, kteří mají nějakou představu a neumějí ji přenést do reality. Jde o to, aby se v tom lidé cítili dobře, a to se někdy laikovi nepovede. Naopak architekti a designéři jsou vynalézaví a mohou vymyslet příjemný a zároveň cenově dostupný prostor.

Aktivně se zapojujete do řešení městského prostoru, není vám lhostejné, co developeři prosazují. Proč?

Stavíte-li domy, opravujete náměstí, vytváříte nový kabát společného prostoru, vytváříte zároveň i budoucí vztahy mezi lidmi. Od dětství žiju

Jsem docela dost dekorativní. Kamarád, který je zase moc strohý, mi vždycky říká „ty to máš zase moc barevný“.

v Jablonci, který určitě hodně ovlivnil mé představy, jak mají lidé bydlet. Vnímám jej pozitivně, dokonce i zchátralé domy, bez kterých by město nemělo svou historii a opravdovost. Baví mě, že máme domy historické i secesní, ale současně má Jablonec i množství zrekonstruovaných budov, které mezi ně krásně zapadají. Říkal jsem si, že to není jen tak, aby to do sebe tak zapadalo a dávalo smysl. A pokud je architekt se svým městem spjatý tak jako já a záleží mu na jeho budoucím vývoji, problematice urbanismu se nevyhne.

Jak moc je těžké pracovat s veřejnými prostranstvími, rekonstrukcemi domů apod.?

Když se snažím navrhovat dům vedle staveb z devatenáctého století postavený ve staré části Jablonce, navrhnou ho v současném stylu – to znamená, že v novostavbě nebudu dělat repliky tehdejší doby, protože mi jde především o funkčnost a praktičnost. Něco jiného je veřejné prostranství, náměstí, park. Záleží i na tom, jaká je dochovaná původní výkresová dokumentace. Nejprve je třeba zmapovat stávající objekty a zjistit jejich využitelnost. Je pro mě důležité prostor, danou lokalitu nebo dům k rekonstrukci „zavnímat“, prostě fyzicky vidět. Snažit se celou stavbu navrhnout efektivně a hlavně ekonomicky. U starých objektů je potřeba řešit rekonstrukce citlivěji,

není to novostavba, kde si člověk může vymyslet, co ho napadne. Jsou oblasti jako památkové zóny, kde by použití například běžných plastových oken nemělo být přípustné z hlediska památkové ochrany. Dostáváte se do řešení stavebně technických detailů. Spolupracujete hned s několika institucemi, jako je památkový úřad a další, takže vše musí být provedeno velmi citlivě.

A nesvazuje vás, ale třeba i investory, historie místa až příliš? Myslím tím ve vztahu vnímání a vytváření architektury?

To víte, že nás ovlivňuje. Ale i tak lze do projektu vnést novodobé prvky. Přirovnávám to třeba k oblečení. Také nechodím ustrojen jako v osmnáctém století, nejezdím v autě z roku 1920, ale v takovém, které odpovídá dnešní době. Člověk musí být současný, ale musí ctít zákonitosti historického jádra. Na domu starém třeba sedm set let se v každém století uskutečnily funkční úpravy a tím se do stavby použilo něco z té doby. Samozřejmě, že když je stavba významná, je to o to těžší, ale pokud si někdo koupí vilku, která není až tak historicky hodnotná, dá se moderna do určité míry aplikovat. Je to prostě individuální a specifické. Důležité je přistupovat k historickému objektu a prostoru s citem.

Uvedu notoricky známý příklad Kaplického chobotnice; je podle vás dobře, že se projekt nakonec nezrealizoval?

Nejsem dostatečně kompetentní, abych to posoudil, ale osobně si myslím, že chobotnice měla být v daném místě zrealizována. Šlo by o ikonickou stavbu a i ty města potřebují. A Jan Kaplický patřil mezi významné architekty. V České republice je bohužel nedoceněný.

Centra měst se dnes vylidňují a lidé se stěhují na jejich okraj. Občanská vybavenost tam však není dostupná tak jako v centru. Má podle vás cenu na takovém místě vůbec začít stavět?

Myslíte satelitní města? Často se setkávám s tím, že se v místě nemyslelo

na obchody, školky, školy, děti tak dojíždějí za výukou autobusem, najednou je to pro dítě i rodiče složitější. Není zde dostupná lékařská péče, což lidem, kterým je třicet, až tak nevadí, protože si vše zařídí v centru. Zadluží se hypotékou, ale vůbec nepřemýšlejí, jak to bude za dalších třicet let, kdo je k tomu lékaři doveze, až už třeba nebudou moct řídit.

Jsmo romský časopis, takže se vás zeptám i na to, co se stane s městem, na jehož okraji se politik rozhodne postavit pro Romy kontejnerové domy?

Záleží na tom, jaký vztah mají lidé k danému místu, jak se chovají k sobě, k věcem, k prostředí a hlavně k ostatním lidem. A to nejen na vztahu těch, co v něm přímo bydlí, ale těch lidí, kteří nám toto prostředí, zákony a rozhodnutí tvoří.

Vy jste po otci Rom a po matce tzv. světský. Promítá se vaše etnicita do vaší tvorby, ať už je to v malování, nebo v navrhování?

Používám rád barvy. Jsem docela dost dekorativní. Kamarád, který je zase moc strohý, mi vždycky říká „ty to máš zase moc barevný“. Takže u mě to je v barevnosti, mé prostory jsou, myslím, živočišnější. Za posledních deset let mám oproti dřívější tvorbě barevnější obrazy, romství se tedy u mě projevuje v malbě a barvách. Pro mě je výtvarno velmi vážná záležitost, jakési osobní sdělení. Mou formou kresby a malby

se moc věcí skrýt nedá a ani je skrývat nechci. Maluji věci, které se mě osobně dotýkají, a na které mám svůj názor. Kresebně a malířsky jsem se vyjádřil asi před rokem kolekcí deseti obrazů, které se dotýkají romského holocaustu. Tento cyklus jsem zatím nevystavoval, svůj prostor ještě hledá. Jeho název bude nejspíš „Černobílé stíny – Memento mori“. Je to pro mě velmi osobní věc, která ve mně zrála dvacet let a o které se mi těžko mluví. Dotýká se mé rodiny z otcovy strany. Maminka a bratr mého otce nepřežili Osvětim.

ZDENĚK DANIEL (1970)

Narodil se v Mostě, od raného dětství žije v Jablonci nad Nisou, kde vystudoval SUPŠ a VOŠ a působí jako architekt a designér. Dosáhl řady architektonických ocenění. Věnuje se kresbě a malbě. Má za sebou několik samostatných výstav a jeho obrazy se nacházejí v soukromých sbírkách v České republice i v zahraničí.

TRADICE NEZNAMENÁ USTRNOUT V ČASE

Petra Gelbart / Foto: redakce

S každou fází společenského rozvoje se nutně dostaví též reakce té části společnosti, která dosud není na změnu připravena. Aktuální debata týkající se veřejného užívání romské vlajky romskými příslušníky LGBT komunity patří k těm dějinným momentům, v nichž se argument „tradice“ staví proti jejímu domnělému rozvratu. Pakliže by se ovšem tradice přirozeně nevyvíjela, byla by ještě

moje maminka, stejně jako její matka, provdána pomocí smluveného sňatku a my Romové obecně bychom mluvili, zpívali a chovali se stejně jako to dělali naši předci v Indii. Součástí letošního týdne LGBT hrlosti Pride byla stejně jako v minulých letech také tradiční romská hudba a tanec, diskuse a interetnický dialog. Mně osobně se moc líbilo vystoupení Milana Kroky, či povídání se zpěvákem Tayem

Onutorem o romských a sintsých ženách v Německu. Romskou tradici mohou lidé, kteří zůstávají loajální ke svým komunitám, jedině obohatit. I přes pokrytectví těch, kdo bojují za rovná práva a zároveň je upírají menšině uvnitř vlastní komunity.

Z angličtiny přeložila Adéla Gálová

O TRADICIJI ŠAJ L'IKERAS THE AKOR TE E CIVILIZACIJA DŽAL NEVE DROMEHA

Petra Gelbart

Savoro nevo andro manušengero dživipen anel tiš e reakcija le manušendar, save mek nane kisitimen pro nevipena. Aktulno hin akana e duma pal oda, hoj khatar e komunita LGBT ile romaňi zastava sar peskero simbolis. Kada hin jekh ajso momentos andre historija, kana o argumentos „tradicija“ džal mujal nevo manušengero uprehazdlipen andre komunita LGBT. Te e tradicija terdžilahas pre jekh than, ta miri daj, avka sar lakeri daj bi penge lenas ajse romen, so bi lenge kidenas

avri lengere daja the o dada the amen o Roma savore, bi vakerahas, giľavahas the dživahas avka, sar oda kerenas amare phure daja the o dada andre Indija. Jekh koter andro LGBT kurko uprehazdlipneskero Pride has avka sar aver berša tiš tradično romano bašavipen the kheliben, e diskuzija the interetnicko dijalogos. Mange has but pre dzeka o Milan Kroka, abo e duma la Tayem Onutor pal romane the sintske manušňa andre Němciko. Nane mišto, te o manuša, save pen maren vaš

manušengere čačipena na džanen te del pativ le manušenge khatar peskeri komunita LGBT.

La anglickona čhibatar prethoda e<Adéla Gálová

„DRŽ UŽ TU ČERNOU HUBU!“ O PŘÍPADU VRAŽDY V CHOMUTOVĚ

Renata Kováčová, Jana Baudyšová

V prvních hodinách poslední květnové soboty se v Jirkovské ulici na sídlišti Písečná v Chomutově odehrála tragédie, při které zemřel mladý Rom. Co přesně se před jedním z paneláků okolo třetí hodiny ráno stalo? Kde se vzaly zvěsti o záchraně davů před teroristou a kam celý případ po třech měsících pokročil?

Čtyřiatřicetiletý Radek Šugar, kterého v osudnou noc zastřelil o tři roky starší soused, je v rodném městě na návštěvě za rodinou. Sám se v osmnácti letech odstěhoval do Holandska, kde postupně vybudoval prosperující firmu zabývající se podlahovými krytinami. Do Chomutova přijíždí ve čtvrtek 25. května, aby navštívil svou hospitalizovanou babičku a založil bankovní účet, na kterém by svým rodičům začal spořit na dům. Po návštěvě nemocnice se spolu s rodinou vydává na místní romskou zábavu. V té chvíli nikdo netuší, že nadcházejí poslední hodiny jeho života.

Během večera dochází mezi příbuznými ke sporu, který pokračuje i po návratu domů. Je pozdě v noci, Radek je opilý a hádka hlasitá. Strýc, se kterým k roztržce dochází, je navíc údajně pod vlivem drog. Radek se tedy rozhoduje odejít, vychází před dům, sedá do auta – své firemní dodávky – a chce odjet. Pod vlivem alkoholu se mu to ale moc nedaří a údajně bourá do okolo stojících aut (státní zástupce krajského zastupitelství v Ústí nad Labem Vladimír Jan však později naší redakci upřesnil, že poškozené auto bylo pouze jedno, konkrétně červený Citroën).

V okolí se také podle pozdějších výpovědí svědků kromě strýce pohybuje jen jeho matka a další příbuzná. Tetě při nemotorných manévrech automobilem přejíždí nohu (státní zástupce nám v čase uzávěrky tohoto čísla přesný počet lidí, kteří v tu chvíli byli na místě, sdělit nemohl, neboť s touto informací se ještě pracuje a bude se na ní stavět obžaloba). V tu chvíli vychází ze vchodu Marek L., o tři roky starší soused, bývalý vězeňský dozorce, a legálně drženou zbraní začíná na řidiče bez váhání střílet. První ranou zraní psa, který je s Radkem v autě, další rány už zasahují Radka, který vzápětí na místě na následky střelného poranění umírá.

Foto: Pixabay

„Ten muž, co střílel, na ně ještě v baráku křičel, ať jsou zticha a nedělají hluk,“ popsala přímá svědkyně. „„Drž už tu černou hubu, ty zm**e cikánskej!,“ křičel, když vyběhl z domu a začal střílet,“ popsala žena, která dění sledovala z okna.

Marek L. odchází nedaleko a čeká na příjezd policie. Je zadržen pro podezření ze zvláště závažného zločinu vraždy. K činu se doznává.

**„CHCEME VĚŘIT, ŽE
POLICIE DĚLÁ SVOU PRÁCI,
JAK NEJLÉPE MŮŽE“**

Probíhá vyšetřování. Pásky, kterými policie ohraničila místo činu, jsou v odpoledních hodinách odstraněny. Na místě se začínají scházet lidé

k uctění památky zemřelého – pieta je svolána na osmnáctou hodinu a účastní se jí zhruba sto padesát osob, převážně Romů.

Po půl šesté se však policie s páskami vrací a brání lidem zapálit na místě neštěstí svíčky. Podle mluvčího Daniela Vítka místo dále prohledává a zajišťuje stopy. Uzavření prostoru podle něj s pietní akcí nesouvisí – mezi lidmi však vyvolává otázky. Technici z oboru balistiky měli v ohrazeném prostoru během večera nalézt další dvě střely. Po šesté hodině začíná policie přítomné po malých skupinkách pouštět za pásku, aby mohli zapalovat svíčky.

„Nemám možnost nahlížet do spisů, takže nedokážu říct, jestli a kde udělala

policie chybu nebo co udělala dobře. Divné ale bylo, že v době piety, navíc ve stejný den, kdy k tragédii došlo, byli přítomní policisté v plné zbroji, nebyl tam však nikdo z antikonfliktního týmu. Jeho absence byla znát, situace byla velmi napjatá,“ přibližuje Richard Samko, který byl podobně jako další novináři na pietním setkání přítomen.

VRAH – „ZACHRÁNCE MNOHA ŽIVOTŮ“

Marek L. je obviněn z trestného činu vraždy. V neděli 28. května posílá vyšetřovatel na Krajské státní zastupitelství v Ústí nad Labem podnět k podání návrhu na vzetí obviněného do vazby. Zastupitelství návrh podává a chomutovský okresní soud ho v pondělí 29. května přijímá. Jako důvod vazby uvádí obavu z ovlivňování svědků. Hrozí mu 12 až 20 let vězení.

Případ se téměř okamžitě rozlétné do médií. „Možná si ještě vzpomenete na vraždění islámského extrémisty ve francouzské Nice, kdy v roce 2016 pozabíjel nákladním vozem 86 nevinných lidí. Možná si vzpomenete i na předvánoční masakr v Berlíně, kde terorista automobilem pozabíjel 11 lidí. Nyní byl při podobném chování v Chomutově zavražděn opilý Rom. Teoretickému zachránci mnoha životů hrozí dvacetiletý kriminál,“ píše se třeba v jednom z bulvárních plátků. Ne však ojedinele – podobnými názory se kromě bulváru plní i diskuse na sociálních sítích.

Vedle schvalování vraždy Roma za rušení nočního klidu v nich zdatně vede právě chvála vrahovi za „zabránění teroristickému činu“. „Noční hluk je nepříjemný problém, řízení v opilosti

Foto: Renata Kováčová

je neomluvitelné a stejně jako ničení majetku nebo zranění další osoby patří bezesporu do rukou policie. Ale jít za to někoho chladnokrevně popravít? To je přece šílené. A do jakých davů by ve tři hodiny v noci ten člověk tím autem najížděl, když se okolo něj motali jen jeho příbuzní? Něco takového nemůže člověk se zdravým rozumem myslet vážně,“ reaguje jeden z mála věcných komentářů.

V pátek 2. června zveřejňuje Radkova rodina prostřednictvím serveru Romea.cz dopis, kterým veřejnost a média žádá o respektování soukromí. Distancuje se i od případných demonstrací a dalších akcí, které by byly jako reakce na neštěstí svolány. „Chceme věřit, že policie dělá svou práci, jak nejlépe může a případ bude brzy objasněn,“ píše se mj. v dopise.

Ve středu 14. června se v areálu

chomutovského hřbitova koná Radkův pohřeb. Navzdory přání rodiny na místo doráží i některá média.

STÍNY NAD PÍSEČNOU

V noci na pátek 11. srpna provádí policie na místě činu za přítomnosti Marka L. rekonstrukci vraždy. V pondělí 14. srpna v dopoledních hodinách ho soud propouští z vazby.

„Pan obviněný byl propuštěn z vazby, neboť pominuly vazební důvody, tedy již byli vyslechnuti všichni svědci, u kterých hrozilo, že by je mohl ovlivňovat,“ přibližuje státní zástupce Jan. Na sociálních sítích i mezi lidmi se začíná šířit panika z mylného domnění, že jde o zproštění viny. „O vině a trestu rozhoduje následně soud, přičemž to, zda je stíhání vedeno jako vazební nebo na svobodě, nemá na hodnocení důkazů o vině absolutně žádný vliv,“ uvádí právnička Anna Jirotková.

Rodina má však z možného návratu Marka L. do svého bydliště pochopitelné obavy. „Ten muž je obviněný z těžkého zločinu. My jako rodina máme strach. Ten pán může být klidně psychicky narušený a může se nám chtít mstít. Nedokážu si představit, že ho tu teď budeme běžně potkávat a tvářit se, jako by se nic nestalo,“ říká Petr Šandor, druhý Radkův strýc.

Státní zástupce ve čtvrtek 17. srpna odhaduje zahájení soudního procesu zhruba do měsíce. Čeká se na znalecký posudek z oboru lékařství. Život na sídlišti Písečná plyne dál.

●

Foto: Richard Samko

MARGITA HLAVÁČOVÁ - Z HLINĚNÉHO DOMU NA SLOVENSKU AŽ DO VARNSDORFU

Jana Hejkrliková / Foto: František Bikár

Následující článek otevírá třídílný seriál zaměřující se na tři romské pamětnice, jež se rozhodly podělit se o své životní příběhy. Všechny tři ženy pocházejí z rodin slovenských Romů, které se po druhé světové válce přestěhovaly do Čech. Jejich vyprávění pomáhá vyobrazit podmínky, ve kterých Romové žili na Slovensku a které jsou pro mnohé z nás zcela nepředstavitelné, a zároveň dokresluje mozaiku moderní historie o život Romů před rokem 1989. První ženou je paní Margita Hlaváčová, která se narodila na Slovensku a stěhování do Čech tak zažila jako dítě na vlastní kůži.

Margita Hlaváčová, rozená Hučková, se narodila 21. července 1954 ve vesnici Hostovice v okrese Humenné na východním Slovensku. Když jí bylo jedenáct let, celá rodina se odstěhovala do Čech do obce Doubice a poté do Rybníště. Dnes je Margita Hlaváčová v invalidním důchodu a vychovává dvanáctiletou vnučku, se kterou žije ve Varnsdorfu. Během svého života byla dvakrát vdaná a vychovala tři syny a jednu dceru.

Rané dětství strávila Margita Hlaváčová v nemocnici. Ve věku tří let jí diagnostikovali tuberkulózu, a následující tři roky tak strávila v péči lékařů. Když si ji otec přišel vyzvednout, chtěl si původně odvézt domů jiné děvče, neboť svou dceru nepoznal, ale naštěstí byl zdravotními sestrami včas upozorněn. Vzhledem k tomu, že doma neměli co jíst a Margita nebyla ještě zcela zdravá, pořídili rodiče kozu, aby

měla alespoň její mléko. Nicméně jídla měli stále málo, a tak jedla například i šneky a cokoli, co našla.

KRUTÝ OSUD ZA VÁLKY

Když bylo Margitě šest let, často se o ni starala babička. Ta jí povídala i o druhé světové válce a o tom, jak byla v pracovním táboře. Na vyprávění babičky vzpomíná: „Ona mi mluvila o koncentráku, jak tam přežila. Že tam hladověla, že měla s sebou malý miminko. A jak tam vyhazovali ty šlupky, tak oni je brali, oslintali je a dávali na kamna, aby mohli jíst, aby mohli přežít. Babička měla malýho kluka, kterému byly asi tři roky a ještě ho kojila. A jak byla hladová, tahala strašně krev z prsu. No a byly tam malinký okýnka a na nich visely rampouchy. A ona prej, protože to děcko mělo hlad a ona mu neměla co dát, tak mu dávala ty rampouchy do pusinky. A jak to dítě promrzlo, tak jí

zemřelo v náručí.“

Na pracovní tábor vzpomínal i Margitin otec. Vyprávěl jí o bití, špině, všich a jak lidé umírali hladem a na nemoci, především na tyfus. Margitina matka v pracovním táboře nebyla, přesto ani ona neměla v době druhé světové války jednoduchý život. Aby se její rodina vyhnula deportaci, musela se neustále schovávat a utíkat.

PRÁCE MÍSTO ŠKOLY

V Hostovicích navštěvovala Margita i její o dva roky starší bratr školu. Ale moc často tam nechodili, neboť, jak vzpomíná Margita, je tam učitelé trestali bitím pravítkem přes prsty a taháním za vlasy a za uši. A tak raději pomáhali s obstaráváním obživy. Jedním ze způsobů, jak jejich otec vydělával, byla muzika. Hrál na svatbách a na zábavách. Tam s ním ale Margita nechodila, protože byla ještě malá, ale

vzpomíná, jak to doma vypadalo před tím, než odešel: „Vždycky když šel hrát třeba na svatbu nebo na zábavu, máma ho oblíkala, žehlila mu kalhoty, aby měl puky. A když přišel domů, tak jak měli tu basu, burgova jí říkali, v tý měli peníze. Na zem dali prostěradlo, mě dali na něj a sypali na mě peníze a já jsem to sbírala.“

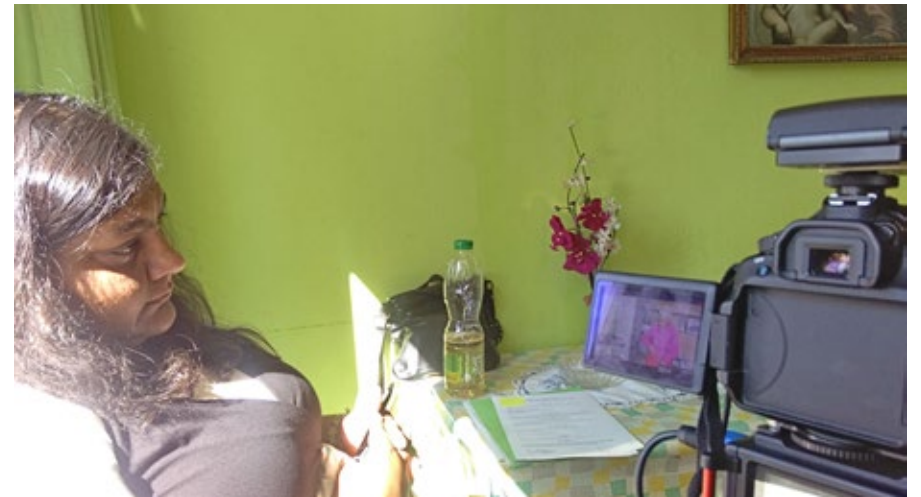
Ovšem její rodiče i ona a bratr nejčastěji pracovali tak říkajíc „po lidech“, tedy jako výpomoc místním lidem s čímkoliv, co bylo zrovna potřeba. Margita byla malá, bylo jí zhruba devět let, takže dělala spíše lehčí práce. Především pomáhala s úklidem, sbírala jablka a brambory. Za to dostávala od lidí drobné peníze a jídlo, a tak domů nosila vánočky, buchty, mléko nebo máslo.

Bratr s otcem dělali samozřejmě těžší práci, za kterou dostávali třeba i slámu, kterou pak použili na stavbu domu. Na to, jak postupovali, Margita vzpomíná: „Vykopali hlínu, tu smíchali s vodou, pak tu slámu, co kosili lidi, dali do tý hlíny, tu hlínu namíchali s blátem a udělali takovou formu ze dřeva a dělali, jako se cigánsky říkalo, valky. A z toho stavěli barák. Potom jsme se z toho nějak dostali, táta chodil do práce a měli jsme koně a slepice, tak táta stavěl zase jiné barák. Už né z hlíny, ale už z cihly, tý vařený cihly. Tomu jsme říkali brikety.“ Ovšem ačkoliv dům už měli lepší, místo podlahy jim sloužila hlína, kterou si uhlazovali vodou, spali v postelích vycpaných slámou a elektrinu taky neměli.

STĚHOVÁNÍ DO ČECH

Když bylo Margitě kolem deseti let, přestěhovali se do Čech. Společně s nimi šli i oba bratři Margitina otce a její babička. Matka Margitě říkala, že museli odejít, protože nejmladší z otcových bratrů se popral v hospodě na zábavě, když mu za jeho ženou chodil cizí chlap. Margitin strýc ho prý pobodal, a tak museli utéct ještě v noci, jinak že by je ten chlap přišel zabít.

V Čechách se nejprve usadili ve vesnici Doubice. Než si otec našel práci, spávali různě venku. Pak začal pracovat v lese, kde měl k dispozici dva koně, se kterými tahal klády. V Doubici Margita také navštěvovala místní malotřídní školu, kde byly, dle jejích vzpomínek, podmínky mnohem lepší než v Hostovicích na Slovensku. Nicméně i zde měly

romské děti problém s pravidelnou školní docházkou a velmi často byly neklasifikovány. Škola byla nakonec roku 1967 úplně zrušena, ovšem Margita s rodinou se přibližně v tu dobu přestěhovala do nedaleké obce Rybníště. Zde žilo od konce 60. let několik romských rodin povětšinou ve třech rodinných domech a děti zde navštěvovaly malotřídní školu, kde pro ně byla roku 1969 zřízena zvláštní třída. Když bylo Margitě patnáct let, začala už pracovat v místní sušárně, kde pomáhala se sušením pytlů, a dokonce zde prý visela její fotka jakožto nejlepší pracovnice.

KRUŠNÉ ROKY

V Rybníšti se Margita poprvé vdala a porodila své čtyři děti. Ovšem na následující tři roky vzpomíná jako na nejtěžší období svého života: „Můj manžel dělal problémy, a tak ho zavřeli a já zůstala sama se čtyřma dětma. To jsem opravdu musela krást v zahradě. Někomu okurku, někomu brambory, abych dětem měla dát co jíst. Manžela zavřeli na tři roky a já zůstala úplně sama se čtyřma dětma. To byl špatný život, to jsem se trápila hodně. Sama jsem prala, to ani pračka nebyla. Všechno sama jsem dělala.“

Další část života trávila Margita ve Varnsdorfu. Před sametovou revolucí byla zaměstnána patnáct let v továrně na manšestr Velveta. Pracovala zde jako výpomoc. Vzpomíná, že někdy navlékala nitě u stavu, někdy uklízela, zkrátka dělala vše, co bylo potřeba. Další tři roky pak pracovala v restauraci jako pomocná síla v kuchyni a rok v továrně Tos. Po sametové revoluci se podruhé vdala a nastoupila jako uklízečka v domě. Následně však

onemocněla nádorovým onemocněním a musela podstoupit tři operace. Od té doby je v invalidním důchodu.

Ve Varnsdorfu prožila také protiromské demonstrace, které město zachvátily na podzim roku 2011 a na začátku roku 2012. Na jejich průběh vzpomíná: „Tady skákali přes plot, nadávali nám: Cikáni do práce! Cikáni do plynu! To jsem bydlela až nahoře a vždycky, když byla demonstrace, všichni utíkali ke mně do čtvrtýho patra. Brácha, syn, všichni s dětma. Protože oni nadávali a házeli po nás kameny a flašky. Já jsem brečela, já jsem se bála o děti, o vnoučata. Co ty děti vědí, chudáci se klepaly, brečely. Jsem je dala do postele pod peřinu a podávala jsem jim tam jídlo a říkala: Ležte! Ležte! No a u mě jsme seděli do večera, než oni odešli pryč. Nadělali bordel a šli pryč.“

Ve Varnsdorfu žije Margita Hlaváčová dodnes a vychovává svou dvanáctiletou vnučku. V okolních bytech a domech žije také její syn, bratr a další členové rodiny, nicméně jak sama říká, nevadilo by jí se odstěhovat někam, kde by byly byty v lepším stavu, i kdyby měla jít jen s vnučkou. Stále je v invalidním důchodu, ale kdyby jí to zdravotní stav dovolil, šla by ráda do práce, neboť z příjmu, který v současnosti mají, se dá vyjít jen stěží.

Zdroje:

Rozhovor

Kronika obce Doubice, dostupné z:

https://www.doubice.cz/obecni_kronika.htm

Kronika obce Rybníště, dostupné z:

<https://www.obecrybniste.cz/files/obec-rybniste/kronika-obce/kronika-1959-1983/index.html>

ROMOVÉ V HOLANDSKU: KOČOVNÍCI, ELITNÍ MUZIKANTI NEBO ASIMILOVANÍ (NE)ROMOVÉ?

Inka Jurková

„Když žiješ v Holandsku, musíš být integrovaný, to je hlavní. Amsterdam ti dává život, jaký nikde jinde nenajdeš. Je to multikulturní město a necitíš se tady jako někdo odlišný, národnost tu nehraje roli a nikdo nepozná, že jsi Rom. Uvnitř jsem Rom, dodržuji naše zvyky, ale zároveň vidím, jak některé tradice pomalu ztrácíme,“ přibližuje ve filmu ROM_ID své pocity mladý holandský Rom narozený v bývalé Jugoslávii Ardzun „Jay“ Galjus.

Podle statistik Evropské unie žije dnes v Nizozemí mezi 30 000 a 40 000 Romů a Sintů (cca 0,25 % holandské populace). Žádné bližší statistiky neexistují, ale aktuálně by se místní Romové a Sintové dali rozdělit do dvou skupin: Sintové žijící na území Holandska minimálně od konce 19. století a Romové, kteří přicházeli v několika vlnách z východní Evropy (od 60. let 20. století až do současnosti).

Stejně jako téměř ve všech zemích Evropy se Romové a Sintové nevyhnuli nacistickým čistkám ani v Nizozemí. V roce 1943 byl vydán zákaz kočování, který na jedné straně vedl k hromadnému usazování Romů a Sintů ve městech a vesnicích a na druhé straně ke snaze o útěk a úkryt mimo civilizaci. O rok později bylo přesto 245 holandských Romů a Sintů odvezeno do koncentračních táborů, odkud se vrátilo jen 30 z nich.

Do dnešních dní někteří holandští Sintové (a Romové ve velmi omezené míře) kočují nebo jsou alespoň sezónními nomády neboli žijí usazeně v zimě a v létě využívají karavanů při cestování za prací a příbuznými. Ve většině případů není již kočování nutné z důvodů pracovních příležitostí, ale v první řadě je důležitou součástí kulturního dědictví. Právě proto je postupné rušení tábořišť a strategie tzv. „normalizace“, která spočívá v zabavování karavanů a stěhování Sintů a Romů do (často nevyhovujících) bytů, jedním z nejpálčivějších témat těchto menšin v Holandsku. Podle serveru liberties.eu neexistuje jednotná státní politika pro řešení situace kočovných Romů a Sintů, což přenáší odpovědnost na jednotlivá města, která se rušením místních kempů snaží přesunout problém do jiných částí země.

HRISKOVCI V HOLANDSKU. Fotografie z roku 1998, Utrecht – Holandsko.

Foto: Kupčíková Helena, ze sbírkové kolekce Muzea romské kultury, Brno

Dalším aktuálním problémem mezi Romy a Sinti je vysoká nezaměstnanost v některých regionech (dle statistik ERRC z roku 2003 až 90%), kterou se ale snaží vyřešit program „Work First“ (Nejprve práce), který vychází z předpokladu, že získání práce je první krok k dobrému začlenění do společnosti. Další programy podmiňují získávání sociálních dávek účastí na vzdělávacích a integračních kurzech nebo různými motivačními systémy podporují pravidelnou docházku dětí do škol.

HOLANDŠTÍ ROMOVÉ A SINTOVÉ: PODOBNOSTI A ROZDÍLY

European Roma Rights Centre (ERRC) v letech 2002 až 2003 zrealizovalo výzkum mezi holandskými Romy a Sinti, z něhož vzešlo několik překvapivých výsledků. „Původní“ Romové a Sintové se od těch „nových“ poměrně důsledně odlišují a až na výjimečné případy se od sebe distancují. Většina déle usazených holandských Romů a Sintů, tedy těch, kteří přišli již před 1. světovou válkou, žije v menších městech nebo na

vesnicích a dodržuje tradičnější způsob života. Naopak nově přichozí Romové (většinou se nejedná o Sinti) žijí ve větších městech a rychleji se integrují.

Z výzkumu ERRC dále vyplynulo, že Romové, kteří přišli do Nizozemí mezi dvěma světovými válkami, sdílejí podobné hodnoty, tradice a zvyky jako Sintové, kteří žijí v Nizozemí od konce 19. století. Ve svém způsobu života jim jsou dokonce podobnější než Romům, kteří přišli až v dalších vlnách. „Původní holandští Romové“ někdy s holandskými Sinti uzavírají i sňatky, na rozdíl od nově přichozích Romů, od kterých se spíše distancují.

ROMOVÉ Z BÝVALÉ JUGOŠLÁVIE: NEJDŮLEŽITĚJŠÍ JE SVOBODA

V úvodu citovaný Ardzun, kterému nikdo neřekne jinak než Jay, představuje pocity pravděpodobně velké části mladých Romů, kteří se ještě narodili ve střední a východní Evropě, ale většinu života prožili na Západě. Jay je synem věhlasného romského novináře Orhana Galjuse z Kosova, který při rozpadu bývalé Jugoslávie odešel

společně s celou rodinou do Holandska. „Nepřišel jsem do Holandska jako politický uprchlík, ale hledal jsem místo, kde budu mít jako novinář svobodu slova,“ říká o důvodech odchodu ze své vlasti Orhan. V roce 1992 založil v Amsterdamu Radio Patrin, které je dnes uznáváno jako jedna z nejlepších zpravodajských a mediálních platforem věnující se romským tématům.

„Život tady je dost jiný, než byl v Kosovu. Tam jsme všichni bydleli pohromadě, celá rodina. Když jsi v zemi, jako je Holandsko, a chceš tu něčeho dosáhnout, musíš se vzdělávat, pracovat a máš svůj vlastní život. Není to o tom, že by člověk byl sobec, ale taková je prostě v Holandsku realita,“ popisuje Jay rozdíly v obou zemích. Rozhodně si na poměry v Holandsku nestěžuje, je s nimi spokojený, vidí v místním stylu života smysl a tím i nevědomky potvrzuje myšlenku programu Work First: „Díky práci jsem získal představu o tom, co je to zodpovědnost.“

Ne všechny příběhy Romů, kteří přišli do Nizozemí po roce 1990, jsou tak pozitivní jako život Orhana Galjuse a jeho rodiny. Internet je zaplaven články o „nepřízrůsobilých“ Romech, kteří bývají vystěhovávání z měst do vyloučených lokalit. Také se objevují případy romských rodin, nejčastěji z Rumunska a Bulharska, které žijí ve vybydlených ruinách, za které platí nepřiměřené sumy soukromým „podnikatelům“ příhodně zvaným holandsky huisjesmelkers, tedy dojiči domů. Evropská unie upozorňuje na vysokou absenci romských dětí při povinné školní docházce či na nepřiměřené procento romských žáků na odborných učilištích oproti gymnáziím a dalším typům středních škol (zpráva Human rights of Roma and Travellers in Europe, kterou v roce 2012 vydala Evropská rada). Nekončícím problémem je i negativní mediální prezentace Romů v mainstreamových médiích, která je vzhledem k otevřenosti nizozemské společnosti poněkud zarážející.

ROSENBERGOVÉ – ELITA NEJEN MEZI ROMY

Pozitivní obraz holandských Sintů vytváří hlavně několik širších rodin, které jsou po celém světě proslaveny jako výborní muzikanti hrající gypsy

jazz. Nejslavnějším hudebním seskupením je The Rosenberg Trio, které se skládá z bratrů Nous'che and Nonnieho Rosenbergů a jejich bratrance Stochela Rosenberga. Všichni vyrůstali v tradičních romských rodinách, z nichž některé ještě na konci 60. let kočovaly a dodnes spolu všichni mluví sintsou romštinou. Oba otcové se živili jako hudebníci, a tak bylo pro jejich děti přirozené se vydat stejným směrem. Ne ovšem každý dosáhne takových výšin jako kapela The Rosenberg Trio, která již vydala 25 desek, vystupuje po celém světě a vyprodává ty nejslavnější haly, mimo jiné například newyorskou Carnegie Hall.

Bratrance Rosenbergové ale zdaleka nejsou jedinými velikány romské hudby z Nizozemí, kteří s velkým úspěchem pravidelně koncertují. Mezi romské superstar gypsy jazzu také patří Bireli Lagrene, Paulus Schäfer, Johnny Rosenberg a rodinné kapely Basily a Basily Boys a mnozí další.

Významné hudební stopy v novodobé kulturní historii Holandska zanechal i skladatel Roger Moreno Rathgeb, autor oratoria Requiem za Osvětim, nebo romský aktivista Albert Siebelink, který do své smrti v roce 2015 pravidelně pořádal Gipsyfestival v Tilburgu.

ČESKÁ STOPA MEZI ROMY V NIZOZEMÍ

I přes zmíněné problémy, kterým někteří Romové v Holandsku čelí, bývá přístup Nizozemí k menšinám

pokládán za jeden z nejlepších. Česká republika čas od času posílá zástupce z řad politiků, zaměstnanců nevládních organizací, sociálních pracovníků a učitelů do Holandska pro obhlédnutí příkladů dobré praxe a také holandských pracovníků se jezdit inspirovat do ČR.

Další spojkou mezi Českou republikou a Nizozemím jsou romské rodiny, které odešly z Československa, respektive ČR do Holandska v první vlně v 90. letech, respektive po vstupu ČR do EU. Mezi nejvíce medializované případy patří příběh „romského Obamy“ Romana Kroka, který přišel do Holandska na začátku 90. let jako malý kluk společně se svými rodiči. Z vyloučené lokality v Náchodě chtěl pryč na Západ: „Moji rodiče se před dvaceti lety rozhodli opustit Česko kvůli lepšímu životu bez diskriminace,“ říká v minidokumentu ČT.

V rámci integračních projektů, prošli oba Romanovi rodiče jazykovými a re-kvalifikačními kurzy, otec se stal řidičem kamionu a matka ošetřovatelkou seniorů. Sám Roman vystudoval sociální práci na univerzitě v Utrechtu. Tu zakončil stáží v Evropském parlamentu, kde vystoupil se skvělým projevem apelujícím na poslance, aby změnili svůj pohled na Romy. Dnes pracuje na Slovensku v nadnárodní IT firmě a snaží se pomáhat romským dětem a mládeži. Bohužel se také ve své vlasti poprvé v dospělém životě setkává s diskriminací, kterou v Holandsku nezažíval.

Kruh se uzavírá, stejně jako Jay je i Roman v Holandsku spokojený a chce získané zkušenosti předat dál, třeba zpátky ve své zemi původu. Přestože ne všechny integrační programy perfektně fungují, snaží se Holandsko o vstřícné kroky a mladí Romové, kteří zde mají možnost prožít život bez diskriminace, si toho váží. S přijímáním nového způsobu života bohužel dochází i k mizení některých romských tradic, ale jak doplňuje Jay bezchybnou romštinou, která je i po 20 letech v nové zemi komunikačním jazykem v jejich domácnosti: „Mezi Romy v Kosovu, v Holandsku i v České republice je stále vidět velký respekt mezi jednotlivými členy rodiny a velká úcta k rodičům. To si zachováváme, i když některé zvyky ztrácíme.“

O ROMA ANDRE HOLANDSKO: ROMA SO TRADEN PAL O DROMA, ELITNA MUZIKANTA, ABO ASIMIĻIMEN (NA) ROMA?

Inka Jurková

„Te džives andre Holandsko kempel te aves integrimen, oda hin angluno. O Amsterdam tut del o dživipen, savo na arakheha pre aver than. Hin oda multikulturno foros u na šunes tut sar varesavo aver manuš, e nacija nane angļuhi the ņiko na prinarel, hoj sal Rom. O jilo andre mande hin romano, likerav amare reguli, no dikhav, sar pen amare tradiciji našavas,“ phenel andro filmes ROM ID terno holandsko Rom, savo uliĵa andre Jugoslavija o Ardzum“Jay Galjus.

Pal e statistika so kerel e Evropsko unija dživen andre ņizozemsko maškar 30 000 the 40 000 Roma the o Sinti (cca 0,25% savore manušendar andre Holandsko. Akana dživen andre Holandsko o Sinti, save odoj hine imar buter berš the o Roma, so avle khatar vichodno Evropa (60 beršendar andro 20. šel berša dži akana).

Avka sar andre aver thema andre Evropa the adaj has o Roma marde le rasismoha. Andro berš 1943 dine avri o lil te o Roma imar našti phiren le verdanenca. Palis o Roma chudle te bešel andro fora the o gava, abo pen garuvenas het la civilizacijatar. Jekh berš pal oda has holandska Roma the o Sinti bičhade andro koncentračno taboris khatar avle pale ča 30 džene.

The andre ala dživesa varesave holandska Sinti (o Roma na ajci) traden pal o droma, abo džan pro droma andre sezona. Jevende dživen andro khera the linaje phiren le karavanoha pal e famelija abo pal e buti. Akana imar na kempel te tradel pal o droma, bo buti manuš arakhel, no te phirel upre tele hin puraŋi kulturno tradicija. Vašoda hin akana andre Holandsko bari bibacht, hoj o thana, kaj terdonas o Roma le karavanenca phanden andre. Keren ajsi „normalizacija“ the o karavana lenge len the thoven len te bešel andro na-lačhe khera, kaja bibacht hin akana andro Holandsko predal o Roma the o Sinti but angļuhi. O servros liberties.eu phenel hoj nane jekh štatno koncepcija so te kerel le Romenca the le Sintenca, save traden pal o droma, u palis o fora čhiven tele o kempi (thana, kaj o Roma terdon le karavanenca), bo len na kaman andro peskero foros, u kamen, te džan odarig andro aver fotos.

Holandsko-francouzská náboženská skupina. Fotografie z roku 1994, Olomouc. Foto: Antonín Lagryn, ze sbírkové kolekce Muzea romské kultury, Brno

Aver aktualno problemos maškar o Roma the o Sinti hin oda, hoj len nane e buti, andro varesave regijona (pal o štatistiki ERRC beršestar 2003 90%), savi kamel te hazdel upre o programos „Work First“ (anglauhi hin e buti), bo e buti hin angļuhi te kamen o Roma the o Sinti te dživel avka sar aver manuša andre Holandsko. Te kamen o Roma the o Sinti te chudel o socijalna love, ta lenge kempel te phirel pro integračna the edukačna kurzi, abo pre aver motivačna aktiviti, save den o vast le čhavorenge, te phiren mišto andre škola.

HOLANDSKA ROMA THE O SINTI: SO LEN HIN JEKHETANO THE SO HIN AVER

European Roma Rights Centre (ERRC) andro berša 2002 dži 2003 kerda avrirodkeriben maškar holandska Roma the o Sinti, savo anda interesantna džanibena. Roma so dživen imar buter andre Holandsko the o „neve Roma, so avle andre Holandsko hine duj aver

jekhetanibena the hin maškar lende diferencija. Ola Roma, so avle pal o 1. baro mariben, dživen andre cikneder fora abo gava the likerem puraneder tradično dživipen. Neve Roma so avle (nane maškar lende o Sinti) dživen andro fora the sigeder pen integrimen. Le džanibnastar ERRC mek geĵa avri, hoj o Roma, save avle andre Holandsko maškar duj lumakere maribena, likerem ajse tradiciji the reguli sar o Sinti, save odoj dživen agorutne beršendar andro 19. šel berš. Dživen buter sar o Sinti, u na sar o Roma, save avle andro aver idejos. „Phureder holandska Roma“ varekana le holandskone Sintenca len vera, u neve Romendar penge likerem o dištancos.

O ROMA KHATAR E JUGOSLAVIJA: ANGLUNO HIN PHUNDRADO DROM

Sar phenda pro agor o Ardzun, so leske sako phenel Jay, vakerel avka sar buter džene la terňa generacijatar, savi mek uliĵa andre maškarutŋi the vichodno Evropa, no dživenas imar pro

zapados (paluŋi sera). O Jay hin čhavo anglune romane novinaristar, so les vičinen Orhan Galjus. O Galjus avla le Kosovostar, sar peĵa tele e Jugoslavija the avla akor andre Holandsko la famelijaha. „Na avlom andre Holandsko sar politicko denašto manuš, rodavas than, kaj man avela phundrado drom andre buti, savi keravas the kamavas te kerel,“ phenel o Orhan soske geĵa het. Andro berš 1992 thođa pro pindre andro Amsterdamos o Radio vos Patrin, savo hin jekh maškar feder o medijalna platformi save den дума pal romane temata.

„O dživipen adaj hin aver sar andro Kosovo. Odoj dživahas savore jekhetanes, calo famelija. Te sal andre them, sar hin e Holandsko the kames vareso te sikhavel, kempel tuke te sikhľol andro školi, te kerel buti the palis šaj džives mišto. Oda nane vareso ajso, hoj na dikhes avre manušen, oda hin ajsi realita andre Holandsko,“ phenel o Jay so hin andro duj thema aver. Na phenel, hoj o dživipen andre Holadsko nane lačho, dikhel andro sistemos lačho drom the del oleha o vast le programos Work First: „Sar chudľom te kerel buti, akorestar džanav hoj kempel paťiv andre savoro so manuš kerel.“

Na savore Romen so avle andre Holandsko pal o berš 1990 hin kajso pozitivno dživipen. Pro internetos šaj dikhas but lekha pal o „nekčoreder“ Roma, save bešen andro nalačhe socijalna thana. Tiš šaj dikhas romane fameliji nekbuter khatar e Bulharsko the Rumunsko, save dživen andro telečhide khera, u mek vaše poťinen love manušenge, saven andre Holandsko vičinen huisjesmelkers, hoj cicinen o love avri andal o khera. E Evropsko unija phenel pal oda, hoj romane čhavore na phiren mišto andre škola, the na phiren te sikhľol pre odborna the maškarutne školi (o hiros hin la Human rights of Roma and Travellers in Europe, savo andro berš 2012 diňa avri e Evropsko rada). Problemos saveske nane agor hin negativno medijalno prezentacija te džal pal o Roma andro mejnstrimova medija, u kada but na džal jekhetanes oleha, sar hin e Holandsko phundradľ le nacijenge.

O ROSENBERGA - E ELITA NA ČA MAŠKAR O ROMA

But pozitivno dikhiben pro holadska Sinti kerel buter bareder fameliji, save

pal calo luma prindžaren sar igen lačhe muzikanten, so bašaven gypsy jazz. Nekhirešneder hin The Rosenberg Trio, kaj bašaven o phrala Nousseche and Nonnieho Rosenberg the lengero strično phral Stochelis Rosenbergos. Savore barile avri andro tradična romane fameliji, varesave mek andro 60. berša phirenas le verdanenca the savore the akana vakeren sintskona romaňa čhibaha. Lengere dada tiš bašavenas the jon kamenas te bašavel tiš. Sako pes avka upre na dochudel, sar e banda The Rosenberg Trio, savi diňa avri 25 platŋi, phirel te bašavel pal calo luma the bašavel andro bare hali, sar hin e newyorskso Canegie Hall.

Strična phrala Rosenberga nane korkore bare romane muzikanta andre Holandsko, save keren o koncerta. Maškar romane superstar gypsy jazz tiš peren o Bireli Lagrene, Paulus Schäfer, Johnny Rosenberg the fameliji Basily the Basily Boys u mek aver.

Andre nevi hudebno kulturno historija andre Holandsko hin tiš o Roger Moreno Rathgeb, komponistas, savo irinda oratorijum Requiem vaš e Osvjenčina, abo romano aktivistas Albert Siebelink, savo but berš kerelas Gipsyfestival andro Tilburgos.

SO DŽANAS PAL ČECHIKA ROMA ANDRE HOLANDSKO.

The te hin varesave Romen andre Holandsko bibacht, hin andre Holandsko jekh maškar nekfeder politiki te džal pal o naciji. Čechiko republika

bičhavel le manušen khatar e politika, na rajipnaskere organizacijendar, le manušen so keren socijalno buti the le pedagogen andre Holandsko, te dikhen o kauzi andre lači praksija the pre inšpiracija ke amende aven the o manuša khatar e Holandsko.

Aver so jekhetanarel o Čechi the e Holandsko hine romane fameliji, save geĵle khatar o Čechi andre Holandsko andro 90. berša sar avla e ČR andre EU. Nekbuter has andro medija vakeriben pal „romano Obamas“ pal o Emil Kroka, savo avla andro Holandsko pro agor andro 90. berša, sar cikno čhavoro la famelijaha. Nalačhe socijalnone thanestar andro Nachodos kamenas het pro zapados: „Miri daj the o dad kamenas feder dživipen, bijal e diskriminacija,“ phenel andro minidokumentos andre televizija ČT.

Romanoskeri daj the o dad has andro integračno projektos, oda has čhibakere the rekvalifikačna kurza, o dad palis phirelas le kamijonoha the e daj bajinelas pal phure manuša sar ošetrovatelka. O Roman geĵla te sikhľol socijalno buti pre univerzita andro Utrechts. O sikhľuvipen agorisalľa stažaha andro Evropsko parlamentos, kaj phenda le bičhadenge igen lačhe lava, bara zoraha len mangelas, te pro Roma dikhen avre jakhenca. Sar kerđa e bari škola, kerelas buti pre Slovensko andre bari IT firma the phirelas pal romane čhavore, u kerelas lenca buti. Adaj tiš agorisalľa so hin e diskriminacija, bo andre Holadsko oda na prindžarda.

E kereka pes phandel, avka sar o Jay the o Romanos, savo geĵa pale pal e famelija andre Holadsko kamel te dživel odoj, the oda so džanel kamel te del pale andre peskeri komunita. Na savore integračna programa hine lačhe, e Holandsko kamel le manušenge te del o vast the o terne Roma, save kamen te dživel bijal e diskriminacija oda dikhen sar lačho drom. Sar o Roma chuden te dživel nevo dživipen, ta romane tradiciji pen našaven. Sar phenel o Jay lačha romaňa dumaha, so laha vakerel leskeri famelija the te dživel andre aver them imar biš berš: „Maškar o Roma andro Kosovos, Holandsko the Čechi hin mek but te dikhel baro rešpektos maškar o manuša andre famelija the paťiv ke daj ko dad. Oda amenge likerav, the te aver reguli našavas.“

CHCEME, ABY NAŠI STUDENTI NECHÁPALI ROMSTVÍ JAKO PŘEKÁŽKU ÚSPĚCHU

Adéla Gálová / Foto: Jan Mihaličák

Krásná tvář Moniky Mihaličkové, někdejší Horákové, utkvěla v paměti mnoha z těch, kdo zblízka sledovali polistopadový politický život. Na sklonku nultých let působila jako vůbec první romská poslankyně Poslanecké sněmovny, později se aktivně věnovala práci pro romské organizace a svému absolventskému oboru –psychologii. Monika nesnáší jednotvárnost, stagnaci a zahálčivost; její fantazie je tedy neustále plná nápadů a vizí nových projektů. V rozhovoru mluví zejména o tom posledním: své práci na zajišťování finanční podpory pro romské studenty.

Veřejnosti jsi byla nejvíc na očích během své kariéry poslankyně za Unii svobody. Málokdo ale ví, že ses předtím zabývala obchodem. Ted' jsi zpátky u fundraisingu a obchodních plánů, ale i neziskových projektů. Jak došlo k tomu, že se kruh znovu uzavřel?

Po skončení mandátu jsem se věnovala svým dvěma malým synům. Měla jsem plné ruce plínek, kašiček, hraní dětských her a šíleného kolotoče kolem dvou dětí. Současně s tím založil manžel firmu, která se mu začala rozvíjet tak, že to přestal sám stíhat. Takže se ze mě stala finanční manažerka rodinné firmy, která se starala nejen o finance, ale i o propagaci. A já jsem duše neklidná, takže jsem si k tomu založila i vlastní e-shop. Nápad to byl spontánní, pro své dvě divoké děti jsem tehdy sháněla pořádné nepromokavé oblečení. Něco lepšího, než je neprodyšná pláštěnka, ve které se dítě zapotí a nemůže se v ní hýbat. V roce 2007 jsem tak objevila velkou díru na trhu a začala k nám vozit nepromokavé oblečení pro děti z Velké Británie, Dánska a USA. Byla jsem úspěšná, e-shop se jmenoval Kidsoutdoor a byl tehdy jediný svého druhu. Jenže, jak to tak bývá, konkurence se toho rychle chytila a podobných e-shopů začalo přibývat. Včas jsem to tedy zabalila a prodala. Taky jsem se věnovala online programu osobního rozvoje. Jsem vzděláním psycholožka a je to obor, který stále miluji, a baví mě. Bez něj bych nebyla tím, kým jsem. Fundraising je pro mě přirozený vývoj. Je to vlastně taky obchod, jen v něm neprodáváte rohlíky

nebo luxusní pobyt na pláži, nýbrž vizi nějaké celospolečenské změny, které chceme dosáhnout stipendijním programem pro romské studenty. Je to práce, v níž můžu kombinovat své obchodní a komunikační dovednosti a současně využívat své kreativity k tomu, abychom vytvářeli moderní možnosti získávání financí na smysluplné věci. Já opravdu nesnáším stereotyp. Jsem živel, který potřebuje, aby byl každý den jiný, a tahle práce mi tu potřebu uspokojuje.

Na část české majority působí projekty podporující studenty z řad etnických menšin jako rudý hadr na býka. Jak bys reagovala na časté domněnky, že se dostávají k „penězům zadarmo“, že se o ně někdo stará na úkor druhých a vodí je, na rozdíl od studentů z majority, životem tzv. za ručičku?

Chápu, že to některé skupiny lidí může iritovat a vyvolávat pocit nespravedlnosti. Vždycky záleží na úhlu pohledu. Málokdo si uvědomuje, že i pro majoritu existuje velké množství různých stipendijních programů, kde mohou žádat o finanční podporu v případě, že splní podmínky té které nadace. Nejde tedy o nespravedlnost, ale o to, co udělám, když o něco stojím, ale potřebuji k tomu pomoc. „Zaříznout“ to umí každý. Ale něco se svým životem udělat, když od něj chci něco víc, to už chce akci a možná i trochu odvahy. Je mnohonásobně více romských studentů než těch, kteří o stipendium žádají. A to je potřeba mít

na paměti. Ne každý romský student potřebuje stipendium. Ovšem ti, kteří o něj žádají, k tomu mají důvody. Pro ně tu je náš stipendijní program. Jde nám o to dlouhodobě budovat romskou střední vrstvu, která se zbaví dědičnosti chudoby, a to jednoduše tím, že bude mít dostatečné vzdělání, díky kterému získá kvalifikované zaměstnání a bude v pohodě žít a ve stejném duchu vychovávat i své děti. A tato generace už stipendium potřebovat nebude. Naopak. Bude do stipendijního programu přispívat pravidelným měsíčním příspěvkem, bude vracet to, co získala, a bude tak přirozeným vzorem nejen pro Romy, ale i pro majoritu.

Uvedeš konkrétní příběh studenta-absolventa, který stipendium pobíral a jehož životní osud ti přišel výjimečný?

Takových je mnoho. Většina z nich. Jeden z nich mi nedávno vyprávěl mladý muž, který dnes studuje vysokou školu ekonomickou. Když jsem se ho ptala, jestli měl nějaké problémy v době, kdy studoval střední školu, nejdřív odpověděl, že ne. Myslel si, že se ptám na to, jestli měl nějaké studijní problémy. Ty neměl. A tak jsem zeptala znovu: „Opravdu jsi žádné problémy neměl?“ Na to už pak přirozeně odpověděl: „Jo, měli jsme finanční problémy. Moje máma je na nás sama a já mám další čtyři sourozence. A když jsme chodili na základku, musela nakupovat školní pomůcky pro 5 dětí. A na to neměla. Protože jsme se ale učili dobře, učitelé se vždycky v září

složili a mámě poskytli finanční půjčku na nákup věcí školy. Máma to pak postupně do prosince splatila. A to nám hodně pomohlo.“

Dnes tenhle student chodí na brigády a své matce finančně přispívá na své mladší sourozence a současně s tím má od nás stipendium, které pokrývá část výdajů spojených se studiem.

Je to moc fajn kluk a věřím, že bude patřit mezi naše nejúspěšnější studenty. Ostatně dětí samoživitelů je mezi našimi stipendisty mnoho.

Zavazuje stipendium studenty k nějaké formě „vděku“, ať už jde o zpětnou práci pro komunitu, vyznamenání nebo o sankce v případě, že stipendium nevyužívají účelně apod.?

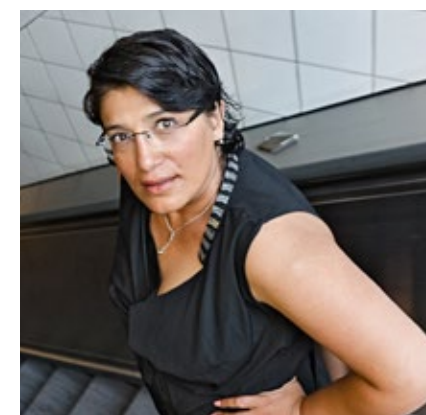
Osobně se domnívám, že stipendium ve výši 14 000 Kč ročně je vlastně velmi symbolické. Když to rozpočítáte, má student 1 166 Kč na měsíc. Je to fajn, zaplatíte si tramvaj, obědy, koupíte nějaké školní pomůcky. Stipendium nedostane každý. Hodnotí se prospěch, sociální situace rodiny a také motivace ke studiu, kterou musí žadatelé popsat v esejí. Stipendium se pak vyplácí nadvakrát. První půlka v říjnu a druhá půlka po pololetním vysvědčení, kdy student nesmí mít neomluvené hodiny, sníženou známku z chování a nesmí mít nedostatečnou z žádného předmětu. Co se týče povinností směrem k romské komunitě, tak studenti 2. a 3. ročníku musí odpracovat určitý počet dobrovolnických hodin v rámci romské neziskové organizace nebo se obecně zapojit do nějakého projektu ve prospěch Romů.

O dalších formách vděku a vracení zpět se studenty diskutujeme a téma filantropie, tedy darování, v nich posilujeme. Já bych byla nejradší, kdyby se studenti sami za sebe zavázali, nepovinně, k tomu, že poté, co získají zaměstnání, budou pravidelně po dobu dejme tomu pěti let přispívat nějakou částkou do stipendijního programu. To mi dává smysl a mám v plánu se debatám na toto téma více věnovat.

Stipendijní projekt není v ČR ojedinělý. V čem ho považujete za mimořádný, kvalitnější než ostatní? V čem tkví jeho největší

potenciál?

Program je jedinečný tím, že je komplexní. Nejde v něm jen o finanční podporu, ale komplexní formu podpory, kterou studentům nabízíme s cílem, aby nejen úspěšně dokončili školu, ale aby získali kvalifikovanou práci ve svém oboru. Dále nabízíme studentům mentory, pro středoškoláky většinou z řad vysokoškolských romských studentů, kteří jim pomáhají ve studiu a také v přípravě na vysokou školu. Usilujeme i o navázání partnerství s firmami, u kterých bychom rádi pro studenty získali možnost absolvovat placené stáže tak, aby měli možnost nahlédnout do reálného pracovního prostředí. Díky stážím se studenti mohou dostat do míst, kam by se možná sami ani neodvážili vkročit.

Jednou z nejdůležitějších částí programu jsou víkendová setkání studentů. Věnujeme se otázkám identity, osobního rozvoje, romské historie, sebevědomí, ale i obecně tématům jako je komunikace a všemu, co budou moci studenti ve svém budoucím životě využít. Mnohé studenty to velmi posiluje. A o to nám jde. Aby byli v souladu s tím, že jsou Rom nebo Romka, a nevnímali to jako něco, co jim brání v úspěchu. Vznikají tam i silná přátelství a mnozí studenti říkají, že se tam cítí jako v rodině.

Jak náročné je sehnat na podobný projekt finance? Jaký typ donora se objevuje nejčastěji?

To je dobrá otázka. Vzala jsem tuhle práci jako výzvu. Říkala jsem si, když se mi podaří peníze získat na romské téma, podaří se mi peníze na cokoliv. Ze začátku to moc nešlo, ale byla jsem

odhodlaná. Začala jsem se rozhlížet po velkých úspěšných organizacích a učila se od těch nejlepších. Inspirovala jsem se Nadací Via, Unicefem, spojila se s Českým fundraisingovým centrem a našla mnoho úžasných lidí, kteří rádi pomohou, poradí a propojí. Základem dobrého fundraisingu je umět požádat. O cokoliv. O radu, o pomoc, o finance. Takže se ptám, učím, seznamuji s lidmi, prezentuji náš projekt na různých místech a ono to pomalu jde. Máme různé sponzory, od těch velkých, jako je nadace Albatros, Agrofert, Bader Philanthropies, korporátní firmy jako je například Nestlé, ale i malé firmy, jejichž majitelům se líbí naše vize. Časem mě napadlo, že bychom měli udělat něco většího a vymysleli jsme společně se zástupcem americké nadace Bader Philanthropies, že uděláme výzvu, do které bychom chtěli zapojit širší romskou veřejnost, ale i majoritu. Výzva je jednoduchá. Když se nám podaří do konce září získat 125 000 Kč, druhou půlku nám nadace doplatí. Letos máme více než 130 žádostí o stipendium a díky této kampani budeme moci podpořit minimálně dalších 10–15 studentů. V minulém roce jsme ze 100 žádostí mohli podpořit jen 60 studentů, letos bychom chtěli počet navýšit. Jako správný fundraiser prosím ty, kteří budou číst tento rozhovor a naše vize jim přijde smysluplná, aby na podporu studentů přispěli i oni. Přispět lze jednorázově, nebo pravidelně na stránkách www.romskastipendia.cz/ darujte. Děkuji všem, kdo do toho půjdou s námi.

Jak se může zapojit zájemce z řad veřejnosti? Má i další možnosti, než je finanční podpora?

Kromě finanční podpory nám může nabídnout možnost absolvovat placenou stáž ve své firmě nebo instituci. Pokud bude pracovat v profesně blízkém oboru, může se stát mentorem studentů. Stává se i to, že naši sponzoři nabízejí zajímavá pracovní místa. Hledáme též zajímavé tváře, veřejně známé osobnosti apod. Ty se mohou stát ambasadory našeho programu a pomoci nám s jeho propagací. Možnosti jsou vždycky: důležité je hlavně chtít a něco pro to udělat. To platí ve všem. ●

PUTOVÁNÍ ZA ČERNOU SÁROU

Klaudie Vospálková / Foto: Adam Holubovský

Stará legenda říká, že se Kali Sára stala patronkou Romů, když zachránila tři Marie, které byly vyhnány ze svaté země po ukřižování Ježíše Krista kvůli tomu, že šířily zprávu o jeho zmrtvýchvstání. Jejich loď se v bouři převrátila a byla to právě Kali Sára, kdo je svým pláštěm udatně zachránil před utopením.

Na každoroční pouť oslavující Kali Sáru, která se koná na konci května ve francouzském městečku Saintes Maries de la Mer, se letos vydali také pracovníci Muzea romské kultury v rámci svého výzkumu.

„Během celé cesty panovala skvělá atmosféra,“ popisuje pouť pracovníce muzea Katarína Gecelovská. „Z každé strany zněl jiný jazyk, jiná hudba, jiná kultura. Největším překvapením byl pro mě fakt, že se pouti zúčastnili nejen Romové, ale i velké množství lidí různých národností. Ti tvořili možná polovinu návštěvníků,“ líčí.

„Mnoho poutníků přineslo pro sochu Kali Sáry na míru šitý plášť – symbolicky, s odkazem na legendu.

Pláště se dotýkali, aby na něj přenesli své starosti a problémy. Později během obřadů pověsili plášť na sochu Kali Sáry v naději, že jejich potíže pominou. Sochu líbaly i malé děti. Zpívaly se nádherné písně. Všude byla tma, svítily jen zapálené svíce. Nejsem sice věřící, ale byl to pro mě velmi emotivní zážitek,“ vypráví Katarína.

Celá pouť vyvrcholila ponořením sochy Kali Sáry do moře a všechny těžkosti, které byly do plášťů vloženy, tak odpluly pryč. Je skvělé, že na Zemi existuje místo, kde se mohou setkat desítky tisíc Romů z celého světa, aby projevíly lásku a úctu své patronce, Svaté Sáře.

JOŽKA – PŘÍBĚH NEÚNAVNÉHO BOJOVNÍKA

Stanislava Ondová

Bývalý koncentrační tábor v Letech u Písku je jedním z mála míst na světě, která dosud nemají svůj důstojný památník. Jožka Miker, hlavní postava dokumentárního filmu JOŽKA berlínského režiséra Hamze Bytyciho, je romský aktivista dlouhodobě usilující o zbourání výkrmny prasat, která stojí v místě, kde zahynula v nelidských podmínkách část rodiny jeho ženy a většina původních českých Romů.

Přestože na první pohled působí spíš nenápadně, životní snahou tohoto muže, který strávil více než třicet let těžkou prací v uhelných dolech a nyní si užívá zaslouženého odpočinku, je docílit toho, aby byl na místě prasečáku v jižních Čechách postaven důstojný památník romským obětem.

Film během chvíle zavede diváka do centra boje s větrnými mlýny. Přes letité neúspěchy iniciativ o zbourání vepřína dává osobnost Jožky naději, že jeho neúnavná snaha má smysl. Romského aktivistu podle jeho slov nejvíce ze všeho mrzí, že nemůže zapálit svíčku u rybníka, který se nachází na soukromém pozemku vepřína, kde podle jeho slov umírali pod rukama četníků novorozenci.

„Tady máme krásný památník,“ zahledí se Jožka skrz drátěný plot. „Takhle si nás Češi váží,“ prohodí směrem k velkokapacitnímu vepřínu, který se začal stavět v 70. letech minulého století a po revoluci byl státem zprivatizován i přesto, že se o strašné minulosti místa, na kterém stojí, dobře vědělo.

A z jeho očí lze vyčíst přesvědčení, že romským vězňům násilně držených v krutých podmínkách tábora, odkud bylo podle směrnice z 10. července 1942 v rámci nacistického „konečného řešení“ odvezeno do plynových komor přes 400 lidí, česká vláda po letech zvažování odkup vepřína skutečně dluží.

LETSKÁ HISTORIE

Bývalý pracovní tábor se nedlouho po svém vzniku změnil na tábor koncentrační. Do Let u Písku, které byly spravovány protektorátními úřady a fungovaly pod vedením českých četníků, byli deportováni Romové, romští míšenci a osoby, o kterých panovalo mínění, že žijí takzvané „po cikánsku“. Většině romským vězňů včetně dětí vyhasl život za ostnatým drátem následkem rozšíření tyfové epidemie z důvodu naprosto

Producentka Veronika Patočková s Jozefem Mikerem.
Foto: © Sven-Helge Czichy, goEas

nevyhovujících hygienických podmínek a nedostatku jídla.

Od konce války se obětem dlouho nedostalo důstojného památníku. Změna přišla až s pádem železné opony: v místě tábora byl postaven alespoň provizorní kamenný památník. Od té doby se aktivisté a pozůstalí po obětech snaží docílit odstranění nedalekého vepřína, kde podle nedávno doložených důkazů bývalý koncentrační tábor stál.

NENÍ HOLOCAUST JAKO HOLOCAUST?

Dokument JOŽKA možná přispěje k tomu, aby pětasedmdesát let od vzniku tábora mělo i toto místo, které se nesmazatelně zapsalo do dějin, svůj památník obětem romského holocaustu. Věc zcela samozřejmá pro Osvětim, kobylickou Střelnici, Lidice nebo Ležáky, pro Lety u Písku z pohledu vládních činitelů a většiny majority zatím neakceptovatelné.

Jožka Miker se v současné době účastní v České republice i v zahraničí debat o holocaustu Romů a pokouší se apelovat na část majority, která postrádá úctu k jeho obětem.

O TVŮRCI:

Režisér dokumentu JOŽKA Hamze Bytyci působí rovněž jako herec a divadelní pedagog. Herectví studoval ve Freiburgu, kde jeho rodina po útěku z Kosova našla nový domov. Ve svých filmech a své práci se jako předseda spolku RomaTrial věnuje sociálně-politickým tématům, jako je identita, spravedlnost, migrace a trvalí diskriminace romské menšiny. Podporuje jak romskou, tak neromskou mládež při hledání vlastní identity, například formou letních filmových škol Balkan Onions. Hamze Bytyci je iniciátorem každoročních setkání mládeže u příležitosti 2. srpna v Osvětimi, organizuje pietní akce v Berlíně a je členem Aliance pro solidaritu s evropskými Sinty a Romy, která v boji proti anticiganismu sdružuje přes 20 organizací. Od roku 2016 je členem berlínského zemského představenstva strany Levice a byl zvolen jako kandidát do německého parlamentu pro volby 2017.

ROZHOVOR S HAMZEM BYTYCIM:

Jak vznikl nápad natočit dokument právě na toto téma?

Vůči místům romské genocidy a místům, která tuto tragédii připomínají, pociťuji silný závazek. V roce 2009 mi předseda Centrální rady německých Sintů a Romů, pan Romani Rose, dovolil se s ním vyfotit v Osvětimi-Březince. Na oplátku jsem mu dal své slovo, že budu každoročně organizovat celoevropské setkání mládeže u příležitosti 2. srpna. To jsem pod záštitou evropské sítě romské mládeže TernYpe také prosadil. Po otevření romského památníku v Berlíně v roce 2012 jsem se zasadil o to, aby se i zde 2. srpna rok co rok konala vzpomínková akce. A když jsem se dozvěděl o situaci na místě bývalého romského tábora v Letech, uvědomil jsem si, že je třeba i nátlaku z Německa a že se současný stav bude měnit jen těžko. Náš film může být jednou z příležitostí takovýto nátlak vyvinout. Myslím, že ani v Česku ani v Německu není příliš lidí, kteří o bývalém romském táboře vědí – a to ať už jde o Romy, nebo Neromy. Film JOŽKA je to nejmenší, co proti tomu můžu udělat.

Pomýšlel jste od začátku na Jožku Mikera jako na hlavního protagonistu?

Už od začátku. Tím pádem bylo zhruba jasné, že v něm půjde především o Lety u Písku. Nebylo ale vůbec jasné, co se v Letech a na dalších místech bude dít, to všechno se vyvinulo až během natáčení.

Foto: © RomaTrial

Hamze Bytyci. Foto: © RomaTrial

Podle čeho jste si Jožku vybral?

Energie, s jakou Jožka přistupuje k životu, mě od začátku velmi inspirovala. A to ne proto, že je sám aktivista a k Letům má velmi osobní vztah. Jde především o to, že je v porovnání se svou generací velmi radikální – a jeho archaické poselství je takové, že ta příští generace musí být ještě radikálnější.

Jaká byla vaše spolupráce? Co vás nejvíce překvapilo?

Troufám si říct – a doufám, že mi to Jožka nebude mít za zlé – že jsme spřízněné duše. Pracujeme ve stejné oblasti, takže jsme věděli, že si musíme dávat pozor na to, abychom ve filmu nepřeháněli, nebyli příliš jednostranní. Výhodou samozřejmě bylo, že jsem Jožkovi nemusel dlouze vysvětlovat, o co mi ve filmu jde. A navíc, pokud máte tak silného protagonistu, jako je Jožka, nemusíte mít příliš talentu k natočení zajímavého filmu. Jožka je jako protagonista takovým darem z nebes.

Nejvíce mě překvapilo, že se Jožka bohužel v jedné věci nemýlí. A sice v tom, že je téma Let u Písku a vůbec život Romů většině lidí v České republice naprosto lhostejné.

S jakými problémy jste se při natáčení setkal? Bylo jednodušší natáčet v ČR nebo v zahraničí?

Z počátku pro mě nebylo jednoduché vypořádat se s různými přístupy k filmu v rámci našeho týmu. Například náš kameraman Milan Durňák je vizuální antropolog a náš přístup k natáčení se poměrně lišil. Za tuto pluralitu názorů jsem ale velmi vděčný, myslím, že filmu prospěla. Jednoduché nebylo ani přijmout skutečnost, že jsme nemohli natáčet přímo ve vepříně. Nebo že nás při natáčení v Letech na každém kroku sledovala policie – areál kolem vepřína je strážěn kamerovým systémem, takže první policejní hlídka dorazila na místo jen pár minut po nás. To mě rozčilovalo. Naštěstí Jožka jakožto „stará antifácká škola“ velmi dobře ví, kdy má působit deeskalačně a antikonfliktně. Ve filmu je dobře vidět, že celou situaci zvládl s klidem a důstojností sobě vlastní. Pochopil jsem, že se od něj mám hodně co učit.

Co podle vás film přinese?

Doufám, že bude pro mnoho diváků příležitostí zabývat se tématem Let u Písku. Jak jsem už řekl, vnímám ho jako příležitost k vytváření mezinárodního politického tlaku na českou vládu, aby ostudný vepřín v Letech u Písku konečně zavřela a zbourala.

VÝSTAVA PARNO GRAS ZKOUMÁ ŽIVOT ROMŮ V EVROPSKÉM KONTEXTU

Renata Kováčová

„Parno gras v romštině znamená bílý kůň a ten v romské kultuře mnohé symbolizuje, například výhru,“ říká renomovaný fotograf **Nihad Nino Pušija**, který v Muzeu romské kultury v Brně v současné době pod tímto názvem představuje soubor svých fotografií.

Nihad Nino Pušija pochází ze Sarajeva, z Bosny a Hercegoviny, žije v Berlíně a pohybuje se mezi různými státy a kulturami. Po několika letech fotografování Romů u sebe objevil silnou vazbu na romskou komunitu.

„Vlastně jsem to tušil už dřív, ale teprve když jsem byl dospělý, matka mi řekla, že její babička byla italská Romka. Zjistil jsem to tedy asi až po 10 letech, během kterých jsem už s Romy nafotil spoustu fotografií. Myslím si, že každý z nás má v sobě kus Roma, jen to nevíme,“ zamýšlí se Pušija.

Výstava „Parno Gras: mukline Evropljanura“ se věnuje životu Romů v Evropě a jejich osudům. Zkoumá jejich existenční, sociální, politický a uprchlický stav na konci minulého a na počátku tohoto století v evropských zemích, jako je Německo, Itálie, Maďarsko, Rakousko, Rumunsko, Španělsko a země bývalé Jugoslávie.

Romové však na Pušijových fotografiích nejsou vyobrazení ani jako oběti, ani jako romantizovaná etnická folklórní skupina. Jeho práce se zaměřuje konkrétně na existenciální konflikty

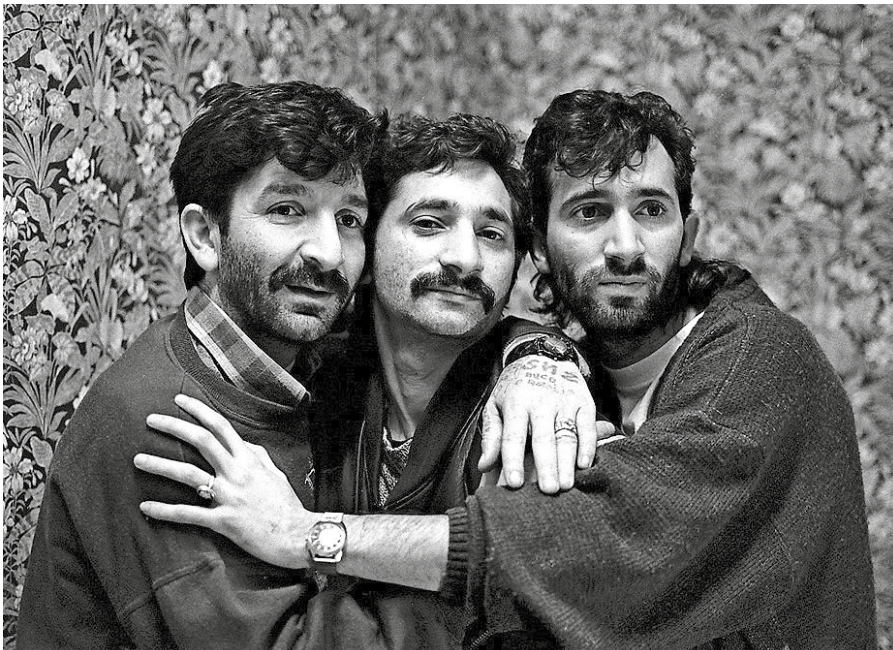

Foto: Nihad Nino Pušija

a zobrazuje je v esteticky působivých, citově dojemných a intelektuálně inspirativních fotografiích.

„Mým uměleckým cílem je hledat lidské mikrokosmy v místech, ve kterých žijí a pracují, a dlouhá léta sledovat změny

v lidech a jejich okolí – bez předsudků, ale ne bez emocí. Výsledky mé práce jsou zatím série fotografií osvobozené od nejasné generalizace,“ říká o sobě autor.

Výstavu je možné v Muzeu romské kultury navštívit do 24. září 2017. ●

AUTOR O VÝSTAVĚ:

„Když jsem měl za sebou hodně romských výstav, rozhodl jsem se sloučit více kolekcí do jedné. Pro mě je to celá historie toho, co se Romům stalo. Koncem minulého století a od roku 2000 byla situace pro Romy v Evropě katastrofální. Snažím se prostřednictvím fotografií, ale i objektů, vyprávět jejich příběhy a poukázat na problémy spojené s romskými komunitami. Parno Gras není pouze výstava, je to vlastně vše, co jsem v rámci tohoto tématu kdy udělal.“

Vernisáž výstavy / Foto: Adam Holubovský

NIKOLA RAMEŠOVÁ: TÁHNE MĚ TO K SOCIÁLNÍM TÉMATŮM

Jana Baudyšová / Foto: Nikola Ramešová

„Bavilo mě fotit. Když jsem byla v osmé třídě, babičku napadlo, že když mě to tak baví, mohla bych být fotografka. Nechci ale opomenout, že jsem k fotografii měla blízko i proto, že můj nevlastní tatínek psal kritiky na fotografické výstavy a publikace nebo texty k nim. Nemůžu tedy říct, že bych k fotografii přišla zcela naslepo,“ říká devětadvacetiletá fotografka **Nikola Ramešová**.

Po Střední průmyslové škole grafické v Praze začala studovat Vysokou školu uměleckoprůmyslovou. „Orientovala jsem se spíš na dokument, což na „umprumce“ rozhodně neletí. Příliš mnoho konceptuálního přístupu mě semlelo tak, že jsem už jeden čas ani neměla chuť fotit,“ přiznává.

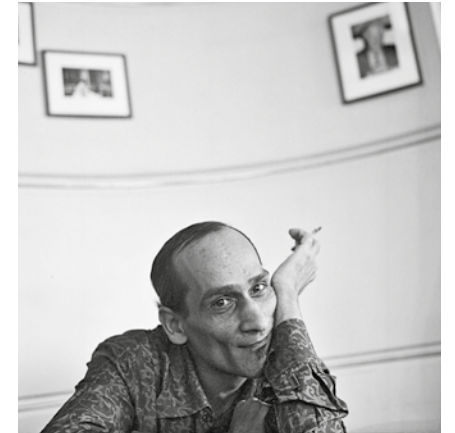
Od své cesty k dokumentární fotografii a sociálně laděným tématům se však odradit nenechala. Romské téma ji oslovilo natolik, že se pustila i do studia romistiky. „Když přišlo na svět naše druhé dítě, už jsem obě školy najednou nestíhala a romistiku přerušila. Byly to ale krásné dva roky,“ vzpomíná.

Jako fotografka dlouhodobě pracovala pro deník MF DNES. „V deníku musí být člověk hodně flexibilní. Kdykoliv vám mohou zavolat, že za hodinu nebo půl hodiny je potřeba být tam a tam. Byla to pro mě dobrá zkušenost,“ přibližuje praxi v médiích mladá fotografka. Od roku 2010 pravidelně fotí pro organizaci Open Society Found Praha.

V současnosti fotí také pro Nadační fond nezávislé žurnalistiky a měsíčník Esquire – jako portrétní fotografka. A s kým vším se díky své práci setkává? Z posledních focení vyjmenuje známá jména, třeba kandidáta na prezidenta Jiřího Drahoše nebo pilota formule 1 Tomáše Engeho. Mezi dalšími pak George Sorose, výtvarníky Františka Skálu, Davida Černého, básníka J. H. Krchovského, režiséra Jiřího Havelku nebo Báru Kodetovou. Stejně tak ale ráda zachycuje i tváře neznámých lidí, kteří ji zaujmou venku, na ulici. Třeba právě vás! ●

Rodina, osada Roškovce 2011

Romský princ, kavárna Slávie, 2006

Osada Roškovce 2011, východní Slovensko

Nikola Ramešová

Ze souboru: Zjevení

KDYŽ PÍŠÍ NEJMENŠÍ

ČTENÍ Z DĚTSKÉ LITERÁRNÍ SOUTĚŽE

Romano Suno / Foto: Archiv Romano Suno

V jakém světě žijí a jaký svět si přejí romské děti? Čeho se bojí? V následujících číslech Romano Voďi budeme publikovat výběr z historie soutěže dětské literatury Romano Suno. Začneme zlehka: výběrem hezkých nebo napínavých zážitků a tím, co děti dělají rády.

MARIE HORVÁTHOVÁ, BRNO, 10 LET

Sar samas andro pravjekos

Najekhvar vareko durkindžas pro vudar. Avľas o manuš andal o pravjekos. Has oda o učitelis Severa. Has urdo andro kočuchos bakrestar. Andro vast likerlas oštepoh he lukos he o šipi he o bubna. Avľas ke amende a dikhelas amenge andro bala, či amen nane džuva. Kavka oda kenas o manuša andro pravjekos. Vičindžas amen palal, hoj te keras vika tukabel, tukabel. Rozkerdžas e jag andro caklos a kerahas ajso ritualis. Bari daj (e učitelka) amenge malinelas pro muja a o murša malinenas pre bari papiriko fala le džviren andal o pravjekos. Palis chudľam le bizonos, so leske bučholas Tomáš Ferko. Has lačho, sar les chaľam. Has oda fejs šukar.

Návštěva z pravěku

Najednou někdo zaklepal na dveře. Přišel pravěký člověk. Byl to pan učitel Severa. Měl na sobě kožešinu z ovce. V ruce držel oštěp, luk se šípem a buben. Začal nám prohlížet vlasy, jestli tam nemáme vši, jak to v pravěku dělali. Zavolal nás dozadu, abychom udělali kruh a pořád vykřikoval

„tukabel, tukabel“. Rozdělal oheň ve velké sklenici a připravoval rituál k lovu, aby se nám vydařil. Velká matka (paní učitelka) nám pomalovala tváře. Lovci uhlíkem malovali na velkou papírovou stěnu pravěká zvířata. Pak jsme tancovali a řvali kolem ohně. Potom jsme šli na lov bizona. Ulovili jsme bizona, který se jmenoval Tomáš Ferko. Moc nám chutnal. Byl to moc pěkný zážitek.

LADISLAV TULEJ, 9 LET, VALAŠSKÉ MEZIRŘÍČÍ

Vičínav pes Ladislav Tulej a hin mange eňa berš. Kamav tumenge te pisinel miro zažitkos, so man esas jekhvar pro Mikulašis. Avri perlas jiv a amen savore užarahas andro klubos Zeferino pro Mikulašis. Aňi mange na mišlindžom, kaj man avka darava. Sar aviľas o Mikulašis andro klubos, ta hasavas. Ale sar avile o čerti, ta aviľas pre ma kajsi dar, hoj na džanas, so te kerel. Kola čerti has trin. Ale fejs bengiňale. Palis phučenas o čerti la bibatar, ko na has lačho. A me angl'oda, neš aviľas o Mikulašis, fejs somas nalačho. E bibi phendžas, hoj me. A o čerti man kamenas te čhivel andro gono.

Kavka mek ňigda na daravas. Rovavas a o čerti man na mukenas. Palis man zachraňindžas o andelos. Jov esas nekhodneder. Phendžom lenge basňička a chudľom but cukri. Som rado, kaj odoj esas o andelos. Fejs man daravas, hoj man imar lena andro peklos!

Jmenuji se Ladislav Tulej a je mi 9 let. Rád bych vám napsal o svém zážitku, co se mi jednou stalo. Venku sněžilo a my všichni čekali v klubu Zeferino na Mikuláše. Já si ani nemyslel, že se budu tak moc bát. Když dorazil Mikuláš do klubu, smál jsem se. Ale když přišli čerti, přišel na mě takový strach, že jsem nevěděl, co mám dělat. Ti čerti byli tři, ale opravdu strašní. Čerti se pak vyptávali tety, kdo zlobil. A já jsem, než ten Mikuláš přišel, zlobil opravdu hodně. Teta řekla, že já. Čerti se mě snažili nacpat do pytle. Tak příšerně jsem se nikdy nebál. Plakal jsem, ale čerti mě nepouštěli. Nakonec mě zachránil anděl. Ten byl nejhodnější. Pověděl jsem jim básničku a dostal hodně dobrot. Jsem rád, že tam anděl byl. Hodně jsem se bál, že si mě opravdu vezmou do pekla!

JANA MAKULOVÁ, 15 LET, PRAHA

Phenav tumenge, so kerav savoro khere. Hin man lachi daj the lačho dad, ča hine on igen nasvale. Vaš oda e kherutňi buťi hiňi sa pre mande. Tosara ušťav štare orendar, lačharav o thana, so amare pre lende soven. Šulavav o kher, morav e phuv a morav o grati. O frištikos porichtinav pro skamind: maro, khil, balano mas pro maro. Tavav jekh piri teja, kaj len te jel pro calo džives, džav andre škola. Duje orendar som khere a tavav te chan, rajbinav, bigľinav, savore kherutne buťa kerav. Raťi, sar imar soven, sikhľuvav, so mange kampel andre škola. Kadi buťi kerav rado, kaj mira famelija igen kamav. Hin man dešupandž berš.

Povím vám, co všechno dělám doma. Mám moc hodnou maminku i tatínka, jenže jsou oba hodně nemocní. Proto leží veškeré domácí práce na mně. Ráno vstanu ve čtyři, ustelu postele, zametu, vytřu a umyju nádobí. Potom nachystám na stůl snídani: chleba, máslo a šunku. Uvařím hrnec čaje, aby měli na celý den, a jdu do školy. Ve dvě hodiny přijdu domů a vařím. Také peru, žehlím, no dělám vše, co je zapotřebí. Večer, když už ostatní spí, píšu úkoly a učím se. Dělám to s láskou, protože mám svou rodinu moc ráda. Je mi patnáct let.

DAVID LAKATOŠ, 15 LET, CHLUMEC

Amáre grast

Má but berš si ame khejre grast, taj kamas ká si ame. Ikrel le muro papu,

kana či sim andi škola, na žutij les vi me. Kadi buťi bavij ma. Phírav pala taharmáni, taj žitijnav e papos sulumesa, gunujesa taj khasesa. Muro papu pa kodo del ma louve. Si ame štár grast, duj gras taj duj grasňa. Paša kher si ame ištálouvo, taj pala kher si ame kolatovo e grestenge. Pej gras vozinas ame, phíras pér le karing o vejš, paj phuva. Muro papu e grasten či bešel, azír bešas le ame – muro dad taj me. Varekana astáras le ando vurdon. E grasten das techan: jinde žouv, sulum, hera, mila das le zeleno hera vaj čár. Kuko berš kerdílas amenge khuro, de o papu bikindas les kusa dejasa. Kindas mange ande lesko khan, kindas mange grastoures, kodo sas ma ek berš. Apal e cigne grostes bikindas taj kindas mange bára grasňa. E grasten igen kamav taj kamas pa pánže beršen te ikrav le. Najisárav mure paposke, ká siárdas ma te grížij, hoj te terejdinav lendar.

Naše koně

Už mnoho let máme doma koně a jsme rádi, že je máme. Chová je můj děda, a když nejsem ve škole, tak mu pomáhám i já. Tahle práce mě baví. Jezdím pro krmení a pomáhám dědovi se slámou, hnojem a se senem. Můj děda mi za to dává peníze. Máme čtyři koně, dva hřebce a dvě kobyly. Vedle domu máme stáj a za domem máme pro koně výběh. Na koních se vozíme, jezdíme na nich okolo lesa, po polích. Můj děda na koních nejedí, protože na nich jezdíme my – můj táta a já. Někdy je zapřaháme k vozu. A co dáváme koním jíst? V zimě oves, slámu, jetel, v létě zelený jetel nebo trávu. Minulý rok se nám narodilo hříbě, ale děda ho prodal spolu s matkou. Místo něho mi koupil konička, kterého jsem měl jeden rok. Potom malého koníka prodal a koupil mi velkého koně. Koně mám velmi rád a za pět let bych je rád sám choval. Děkuji svému dědovi, že mne učil pracovat, že se o ně starám.

Soutěž v romštině Romano suno poprvé vyhlásila organizace Nová škola před dvaceti lety. Od té doby přišly do soutěže od dětí z různých koutů České republiky tisíce textů. V posledních letech píší i dospělí a dětem přibyla navíc možnost v romštině nejen psát, ale také natočit si video. Další tisíce dětí, které romsky neumí, se už mnoho let soutěže účastní se svými obrázky.

SAVORE – POCTA ROMSKÝM RODIČŮM

VYPRÁVÍ MILAN MIGEL HORVÁT

Milan Migel Horvát, Adéla Gálová

V seriálu Romaňi gili (Romská píseň) se věnujeme historii a současnosti některých dobře, ale i méně známých romských písní a písňových textů. Třetí díl je věnován autorské písni „Savore“, kterou na koncertech Bengas jen tak neuslyšíte. Složil ji Milan „Migel“ Horvát jako poklonu všem romským rodičům, kteří svým dětem poskytují láskyplnou výchovu.

MILAN „MIGEL“ HORVÁT: SAVORE

Písničku Savore jsem složil v roce 2005, v době, kdy jsme s Bengas pracovali na druhém albu s názvem Amen phiras. Asi půl roku předtím jsme jeli větší turné; byli jsme ve Finsku, v Německu, pak jsme pokračovali do Belgie a Francie... A já si v Belgii koupil od strýčka nové klávesy, moc dobré. Přijel jsem s nimi domů, a když jsem si tak na ně jednou hrál, napadla mě krásná melodie! Říkal jsem si, nemůžeme pořád zpívat jenom o lásce – o té zpívali v kapele všichni, moji spoluhráči Bingáč i Martin dvě, tři písně o lásce jsem měl i já sám.

Chtěl jsem, aby tenhle text vyjadřoval poděkování rodičům za jejich výchovu, za to, že se o nás dobře starali, přesto že těžce pracovali. Je pro mě velmi osobní, nejen tématem, ale i proto, že u jeho nahrávání byla přítomná spousta členů mojí rodiny, i moji kluci, kterým bylo tehdy patnáct nebo šestnáct. A ještě k tomu celý orchestr! Můj bratranec Robert Marcin udělal písničku aranžé, které pak dělal na celém albu. Je to člověk, který umí myslet za celý orchestr.

Savore je pomalá píseň, je to takový ploužák. Přitom v kapele jsem to obvykle já, kdo zpívá rychlé písničky, lidovky, čardáše, „latiny“. Obvykle jsem ten, co chce na koncertech lidi rozpumpovat. Ale Savore se obvykle

hraje s orchestrem, takže na koncertech nezní zase tak často. Občas ji zahrajeme na přání; jde to i s menší instrumentací, ale s orchestrem je přeci jenom lepší. Mezi muzikanty se ujala, z toho mám radost. Víím o kapelách z jižních Čech, které ji převzaly, a dokonce

i o remixech!

Písnička je teď pro mě bohužel osobní ještě víc, než když jsem ji psal. Na podzim mi umřel tatínek a mě to hodně sebralo. Několikrát jsem ji slyšel i na pohřbech, naposledy když mi zemřel bratranec.

SAVORE:

*Kana somas cikne čhavore
Sas amen lačo dživipen
E daj o dad amenge phenenas
Kaj amen čhave pes likerás*

*Savore Romale
La da led dad paťiv den
Kaj pr'amende cikne čhave
Phari buťi kerenas*

*Vaš oda amen lahče Roma
palikerás*

VŠICHNI:

*Když jsme byli malí
žilo se nám dobře
rodiče nám říkali
abychom se slušně chovali*

*Romové, vy všichni
vzdejte úctu svým rodičům
za to, že na nás nejmenší
těžce pracovali*

*A za to vám my, dobří lidé,
děkujeme*

SILNÁ STŘEDNÍ GENERACE 1989–2005

Karolína Ryvolová

Po pádu komunistického režimu v roce 1989 nastal ráj; tak to připadalo všem, kdo se spolu s Milenou Hübschmannovou těšili z příležitosti svobodně kultivovat romství ve všech jeho podobách. Řečeno s ženou, která nechyběla u žádného zakladatelského kroku romské inteligence, romská literatura prožívala své explozivní období. Ve srovnání s ojedinělými tituly za normalizace se publikační činnost Romů zvýšila až třicetkrát. Těžiště produkce sice spočívalo především v romském tisku – Amaro lav, Romano kurko, Romano hangos, všechny mutace časopisu Gendalos a Romano džaniben se předháněly, kdo dá psané romštině víc prostoru – ale jinak nikdy nebylo líp.

V roce 1990 založila Margita Reiznerová Sdružení romských autorů a nakladatelství Romaňi čhib. V šesti svazcích byla na scénu uvedena jména Štefan Červeňák, Ilona Ferková, Helena Demeterová, Arnošt Rusenko, Gejza Demeter a debutovala zde i sama Reiznerová. Sešitky trpěly podfinancováním a nedostatkem grafických zkušeností, jako oříšek se ukázala i distribuce. Díky samizdatovému charakteru, ale i proto, že Reiznerová, Ferková a dnes již zesnulý Demeter posléze vstoupili do romského kánonu, dnes patří k cenným literárním památkám.

Knižní vydávání u majoritních nakladatelství zůstávalo problematické, čestnou výjimkou se stala Triáda, která romské tvorbě statečně prošlapávala cestu.

V polovině 90. let Reiznerová z obav před rasistickými útoky emigrovala, čímž zaniklo nakladatelství a posléze i organizace sdružující romské autory. Ke jménům, která díky Romaňi čhib vstoupila na scénu, se ale časem přidala další.

Erika Olahová, Emil Cina, Gejza Horváth, Janko Horváth či Michal Šamko se relativně rychle sžívali s novou dobou, a tak vedle nejstarší generace SCR tvořili, a hlavně hojně publikovali mladší Romové, kteří už tematicky vykročili z tradiční romské osady a zpracovávali žitou přítomnost.

Období nekonečných možností rázně utnula tragická smrt Mileny Hübschmannové 8. září 2005. Autoři osiřeli: bez své mentorky, první čtenářky, překladatelky a literární agentky nevěděli, kam se obracet.

